

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

- 1.1 ความหมายของวัฒนธรรม
- 1.2 วัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัย
- 1.3 โครงสร้างของชุมชนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

2. แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

- 2.1 ความหมายการพัฒนาและการท่องเที่ยว
- 2.2 ความหมาย ลักษณะและประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว
- 2.3 ความสำคัญ องค์ประกอบ เหตุผล ผลกระทบของการท่องเที่ยว

3. แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

- 3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม
- 3.2 ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 3.3 รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 3.4 แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

4. แนวความคิดเกี่ยวกับการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์

- 4.1 สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์
- 4.2 หลักการจัดองค์ประกอบของทางศิลปะ
- 4.3 ระบบกริดในการออกแบบกราฟิก
- 4.4 สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์และกระดาษที่ใช้ในการพิมพ์
- 4.5 กระดาษที่ใช้ในการพิมพ์
- 4.6 องค์ประกอบของแผ่นภาพและแผ่นพับ

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม

การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เป็นสังคมขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม มีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนนี้เราเรียกว่า "วัฒนธรรม" ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์หล่อหลอมร่างกายตกแต่งคนให้น่าดูชม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป

ดังนั้น วัฒนธรรมมีความหมายครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือสังคมใดสังคมหนึ่ง มนุษย์ได้คิดสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใช้ในการปฏิบัติ การจัดระเบียบตลอดจนระบบความเชื่อ ค่านิยม ความรู้ และเทคโนโลยีต่างๆ ในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ

1. ความหมายของวัฒนธรรม

อานนท์ อาภาภิรม (2519, หน้า 6) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมคือความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์ หรือลักษณะประจำชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่อยู่ในสังคม ซึ่งไม่เพียงแต่จะหมายถึงความสำเร็จในด้านศิลปกรรมหรือมารยาททางสังคมเท่านั้น กล่าวคือ ชนทุกกลุ่มต้องมีความ วัฒนธรรม ดังนั้น เมื่อมีความแตกต่างระหว่างชนแต่ละกลุ่ม ก็ย่อมมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม นั่นเอง เช่น ชาวนาจีน กับชาวนาในสหรัฐอเมริกา ย่อมมีความแตกต่างกัน วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตสร้างขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนร่วม วัฒนธรรมคือวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ในส่วนร่วมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนร่วมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็น ประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนร่วมที่เป็นลักษณะ เดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็น

อมรา พงศาพิชญ์ (2534, หน้า 1-2) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมไว้ว่า วัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ ฉะนั้นวัฒนธรรม คือ ระบบในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ ตามสัญชาตญาณ ดังนั้น วัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ในสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นมาแล้วจึงสอนให้คนรุ่นหลัง ๆ ได้เรียนรู้หรือนำไปปฏิบัติ วัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และมีการถ่ายทอด

เกษม อุทยานิน อ่างอิงใน วิเชียร รักการ (2529, หน้า 25) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นบรรดาแบบอย่างทั้งปวงที่ควบคุมความเป็นอยู่ร่วมกันของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์ได้รับความสำเร็จ ในความต้องการทางสังคม

1.1 ภาษา ความเชื่อ ระเบียบประเพณี

พระราชบัญญัติ วัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช 2485 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 ได้ให้ความหมายของวัฒนธรรมไว้ดังนี้

วัฒนธรรม คือ ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน

วัฒนธรรมจึงเป็นลักษณะพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ซึ่งเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ทั้งบุคคลและสังคมที่ได้วิวัฒนาการต่อเนื่องมาอย่างมีแบบแผน แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์นั้นไม่ได้เกาะกลุ่มอยู่เฉพาะในสังคมของตนเอง ได้มีความสัมพันธ์ติดต่อกับสังคมต่างๆ ซึ่งอาจอยู่ใกล้ซิดมีพรมแดนติดต่อกัน หรืออยู่ปะปนในสถานที่เดียวกันหรือ การที่ชนชาติหนึ่งตกอยู่ใต้การปกครองของชนชาติหนึ่ง มนุษย์เป็นผู้รู้จักเปลี่ยนแปลงปรับปรุงสิ่งต่างๆ จึงนำเอาวัฒนธรรมที่เห็นจากได้สัมพันธ์ติดต่อกันมาใช้โดยอาจรับมาเพิ่มเติมเป็นวัฒนธรรมของตนเองโดยตรงหรือนำเอามาดัดแปลงแก้ไขให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม

ในปัจจุบันนี้จึงไม่มีประเทศชาติใดที่มีวัฒนธรรมบริสุทธิ์อย่างแท้จริง แต่จะมีวัฒนธรรมที่มีพื้นฐานมาจากความรู้ ประสบการณ์ที่สังคมตกทอดมาโดยเฉพาะของสังคมนั้น และจากวัฒนธรรมแหล่งอื่นที่เข้ามาผสมปะปนอยู่ และวัฒนธรรมไทยก็มีแนวทางเช่นนี้

1.2 ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในความเป็นชาติ ชาติใดที่ไร้เสียซึ่งวัฒนธรรมอันเป็นของตนเองแล้ว ชาตินั้นจะคงความเป็นชาติอยู่ไม่ได้ ชาติที่ไร้วัฒนธรรม แม้จะเป็นผู้พิชิตในการสงคราม แต่ในที่สุดก็จะเป็นผู้ถูกพิชิตในด้านวัฒนธรรม ซึ่งนับว่าเป็นการถูกพิชิตอย่างราบคาบและสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะผู้ที่ถูกพิชิตในทางวัฒนธรรมนั้นจะไม่รู้ตัวเลยว่าตนได้ถูกพิชิต เช่น พวกตาดที่พิชิตจีนได้ และตั้งราชวงศ์หงวนขึ้นปกครองจีน แต่ในที่สุดถูกชาวจีนซึ่งมีวัฒนธรรมสูงกว่ากลืนจนเป็นชาวจีนไปหมดสิ้น ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า วัฒนธรรมมีความสำคัญดังนี้

1. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ชี้แสดงให้เห็นความแตกต่างของบุคคล กลุ่มคน หรือชุมชน
2. เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นว่าตนมีความแตกต่างจากสัตว์
3. ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งต่างๆ ที่เรามองเห็น การแปลความหมายของสิ่งที่เรามองเห็นนั้นขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรม เช่น ชาวเกาะซามัวมองเห็นดวงจันทร์ว่ามีหญิงกำลังทอดผ้า ชาวออสเตรเลียเห็นเป็นตาแมวใหญ่กำลังมองหาเหยื่อ ชาวไทยมองเห็นเหมือนรูปกระต่าย

4. วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดปัจจัย 4 เช่น เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย การ
รักษาโรค

5. วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดการแสดงความรู้สึกทางอารมณ์ และการควบคุม
อารมณ์ เช่น ผู้ชายไทยจะไม่ปล่อยให้น้ำตาไหลต่อหน้าสาธารณะชนเมื่อเสียใจ

6. เป็นตัวกำหนดการกระทำบางอย่าง ในชุมชนว่าเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งการ
กระทำบางอย่างในสังคมหนึ่งเป็นที่ยอมรับว่าเหมาะสมแต่ไม่เป็นที่ยอมรับในอีกสังคมหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าผู้สร้างวัฒนธรรมคือมนุษย์ และสังคมเกิดขึ้นก็เพราะ มนุษย์
วัฒนธรรมกับสังคมจึงเป็นสิ่งที่คู่กัน โดยแต่ละสังคมย่อมมีวัฒนธรรมและหากสังคมมีขนาดใหญ่หรือ
มีความซับซ้อน มากเพียงใด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมมักจะมีมากขึ้นเพียงใดนั้นวัฒนธรรม
ต่าง ๆ ของแต่ละสังคมอาจเหมือนหรือต่างกันสืบเนื่องมาจากความแตกต่างทางด้านความเชื่อ เชื้อ
ชาติ ศาสนาและถิ่นที่อยู่ เป็นต้น

1.3 ลักษณะของวัฒนธรรม

เพื่อที่จะให้เข้าใจถึงความหมายของคำว่า "วัฒนธรรม" ได้อย่างลึกซึ้ง จึงขอ
อธิบายถึงลักษณะของวัฒนธรรม ซึ่งอาจแยกอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ตรงที่
มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ จัดระเบียบชีวิตให้เจริญ อยู่ดีกินดี มีความสุขสะดวกสบาย รู้จักแก้ไข
ปัญหา ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์ที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยความจำเท่านั้น

2. วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม เนื่องจากมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ จากคนรุ่น
หนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยไม่ขาดช่วงระยะเวลา และ มนุษย์ใช้ภาษา
ในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภาษาจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง

3. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์เกิดใน
สังคมใดก็จะเรียนรู้และซึมซับในวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้น วัฒนธรรมในแต่ละ
สังคมจึงแตกต่างกัน

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มนุษย์มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ และ ปรับปรุง
ของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสม และความอยู่ รอดของ
สังคม เช่น สังคมไทยสมัยก่อนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยง
ครอบครัว แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหา
รายได้มาจุนเจือครอบครัว บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงไป

1.4 หน้าที่ของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม เช่น วัฒนธรรมอิสลามอนุญาตให้ชาย (ที่มีความสามารถเลี้ยงดูและ ให้ความ ยุติธรรมแก่ภรรยา) มีภรรยาได้มากกว่า 1 คน โดยไม่เกิน 4 คน แต่ห้ามสมสู่ ระหว่าง เพศเดียวกัน กัน อย่างเด็ดขาด ในขณะที่ศาสนาอื่นอนุญาตให้ชายมีภรรยาได้เพียง 1 คน แต่ไม่มีบัญญัติห้ามความสัมพันธ์ระหว่างเพศเดียวกัน ฉะนั้นรูปแบบของสถาบันครอบครัวจึงอาจแตกต่างกันไป

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่กำหนดพฤติกรรมของมนุษย์ พฤติกรรมของคน จะเป็นเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมของกลุ่มสังคมนั้น ๆ เช่น วัฒนธรรมในการพบปะทักทายของไทย ใช้ในการสวัสดีของชาวตะวันตกทั่วไปใช้ในการสัมผัสมือ ของชาวทิเบตใช้การแลบลิ้น ของชาว มุสลิมใช้การกล่าวสลาม เป็นต้น

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ควบคุมสังคม สร้างความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ให้แก่สังคม เพราะในวัฒนธรรมจะมีทั้งความศรัทธา ความเชื่อ ค่านิยม บรรทัดฐาน เป็นต้น ตลอดจนผลตอบแทนในการปฏิบัติและบทลงโทษเมื่อฝ่าฝืน

ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า ถ้าหากเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมดีแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในแต่ละสังคมได้อย่างถูกต้อง

1.5 ที่มาของวัฒนธรรมไทย

วัฒนธรรมไทยมีที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. สิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากสังคมไทยมีลักษณะทางด้านภูมิศาสตร์เป็นที่ราบลุ่มและอุดมสมบูรณ์ด้วยแม่น้ำลำคลอง คนไทยได้ใช้น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง ในการเกษตรกรรมและการอาบ บิน เพราะฉะนั้นเมื่อถึงเวลาหน้าน้ำ คือ เพ็ญเดือน 11 และเพ็ญเดือน 12 ซึ่งอยู่ในห้วงเวลาปลายเดือนตุลาคมและปลายเดือนพฤศจิกายน อันเป็นระยะเวลา ที่ น้ำไหลหลากมาจากทางภาคเหนือของประเทศ คนไทยจึงจัดทำกระทงพร้อม ด้วยรูปเทียนไปลอย ในแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการขอขมาลาโทษแม่คงคา และขอพรจากแม่คงคา เพราะได้อาศัยน้ำกินน้ำใช้ ทำให้เกิด "ประเพณีลอยกระทง" นอกจากนั้นยังมีประเพณีอื่นๆ อีกในส่วนที่เกี่ยวกับ แม่น้ำลำคลอง เช่น "ประเพณีแข่งเรือ"

2. ระบบการเกษตรกรรม สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (agrarian society) กล่าวคือ ประชากรร้อยละ 80 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า คนไทยส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตผูกพันกับระบบการเกษตรกรรม และระบบการเกษตรกรรมนี้เอง ได้เป็น ที่มาของวัฒนธรรมไทยหลายประการ เช่น ประเพณีขอฝน ประเพณีลงแขก และการละเล่น เดินกำรำเคียว เป็นต้น

3. ค่านิยม (Values) กล่าวได้ว่า "ค่านิยม" มีความเกี่ยวข้องกับ วัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด และ "ค่านิยม" บางอย่างได้กลายมาเป็น "แกน" ของวัฒนธรรมไทยกล่าวคือ วิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนรวมมีเอกลักษณ์ซึ่งแสดงออกถึงอิสรภาพและเสรีภาพ

4. การเผยแพร่ทางวัฒนธรรม (Cultural diffusion) วัฒนธรรมทาง หนึ่ง ย่อมแตกต่างไปจากวัฒนธรรมทางสังคมอื่น ๆ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมมิได้เกิดขึ้นมาใน ภาชนะที่ถูกผนึก ตรึงที่มนุษย์ เช่น นักท่องเที่ยว พ่อค้า ทหาร หมอสอนศาสนา และผู้อพยพยังคง ย้ายถิ่นที่อยู่ จากแห่งหนึ่งไปยังแห่งอื่น ๆ เขาเหล่านั้นมักนำวัฒนธรรมของพวกเขาติดตัว ไปด้วย เสมอ ซึ่งถือได้ ว่าเป็นการเผยแพร่ทางวัฒนธรรม เป็นไปได้อย่างสะดวกรวดเร็วและกว้างขวาง ประจักษ์พยานใน เรื่องนี้จะเห็นได้ว่าน้ำอัดลมชื่อต่าง ๆ มีอยู่ทั่วทุกมุมโลก วัฒนธรรมของสังคมอื่น ซึ่งได้เผยแพร่เข้า มาในสังคมไทยก็คือ

5. ศาสนาพราหมณ์ ได้เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทย โดยผ่าน ทางเขมร อินโดนีเซีย และมลายู อันเป็นที่มาของประเพณีต่าง ๆ ซึ่งได้รับการปฏิบัติกันอยู่ในสังคมไทย เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีอาบน้ำในพิธีการต่าง ๆ ได้แก่ อาบน้ำในพิธีปลงศพ อาบน้ำ ในพิธี โกนจุก การอาบน้ำในพิธีการแต่งงาน และการอาบน้ำศพ เป็นต้น

6. พุทธศาสนา ได้เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทย โดยผ่านทาง ประเทศ จีน พม่า และลังกา พุทธศาสนาได้เป็นศาสนาประจำชาติไทย ซึ่งก่อให้เกิดประเพณีมากมาย หรือ อาจกล่าว ได้ว่าพุทธศาสนาผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ประเพณีที่สำคัญ ๆ ได้แก่ การก่อ พระเจดีย์ทราย การทอดกฐิน และการบวชนาค เป็นต้น

7. วัฒนธรรมตะวันตก ที่มาของวัฒนธรรมไทยอีกแหล่งหนึ่งก็คือวัฒนธรรม ตะวันตกซึ่งได้หลั่งไหลเข้ามาในสังคมไทย อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสะดวก รวดเร็วของการ ติดต่อสื่อสารคมนาคมและสื่อมวลชน วัฒนธรรมตะวันตกที่ได้เผยแพร่เข้ามา ก็ได้แก่ มรรยาทใน การสังคม เช่น การสัมผัสมือ (shake hand) การกีฬา เช่น รักบี้ ฟุตบอล และการแต่งกายแบบ สากล อันได้แก่ ผูกเน็คไท สวมเสื้อนอก เป็นต้น (อานนท์ อาภาภิรม, 2519, หน้า 105-107)

1.6 ประเภทของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมแบ่งออกได้ 2 ประเภท คือ

1.6.1 แบ่งตามลักษณะของวัฒนธรรม ประกอบด้วย

1) วัฒนธรรมทางวัตถุ คือ วัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปวัตถุ ซึ่งเป็นแบบแผน หรือวิธีการประดิษฐ์ โดยมีวัตถุเป็นหลัก เช่น สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ แบบแผนของการทำอาหาร

2) วัฒนธรรมทางจิตใจ คือ วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตใจ ความรู้สึกซึ่งเป็นแบบอย่างของการปฏิบัติ หรือความคิด ความเชื่อ อุดมการณ์ ศีลธรรม ประเพณี ปรัชญา กฎหมาย เป็นต้น

1.6.2 แบ่งตามการจัดหมวดหมู่ของกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ.2485 ของไทย แบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 หมวด คือ

1) คติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องของจิตใจและศีลธรรม เช่นความซื่อสัตย์ ความกตัญญู ความเมตตากรุณา เป็นต้น

2) เนติธรรม คือ วัฒนธรรมที่เป็นระเบียบแบบแผนประเพณีหรือข้อบังคับทางกฎหมาย ผู้ฝ่าฝืนย่อมจะได้รับการลงโทษจากสังคม เช่น การเคารพกฎจราจร การปฏิบัติตามกฎข้อบังคับของโรงเรียน เป็นต้น

3) สหธรรม คือ วัฒนธรรมทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของสังคม โดยมากมายถึงมารยาทในสังคมต่าง ๆ เช่น มารยาทในการต้อนรับแขก มารยาทในการแต่งกาย เป็นต้น

4) วัตถุธรรม คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งประดิษฐ์ที่เจริญงอกงามทั้งหลาย เช่นบ้านเรือนทรงไทย เสื้อผ้า การละเล่นต่าง ๆ ตามประเพณีไทย เป็นต้น

สรุปได้ว่าวัฒนธรรมเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่มนุษย์ได้มาจากการเรียนรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทศนคติ และวิถีชีวิต ฯลฯ ดังนั้นวัฒนธรรมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ วิถีชีวิตหรือแบบแผนความประพฤติของมนุษย์ในสังคมในทุกเรื่อง ซึ่งถ่ายทอด สร้างสรรค์ ประดิษฐ์สืบต่อกันมาจากชนรุ่นหนึ่งไปยังชนอีกรุ่นหนึ่ง ความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่คณะ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน หรือเป็นวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้นทั้งหมด

1.7 วัฒนธรรมด้านองค์ความรู้

1.7.1 ประเภทมุขปาฐะ เช่น นิทานพื้นบ้าน ฯลฯ

นิทาน คือ เรื่องที่เล่ากันมาจนถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่านิทานพื้นบ้านบ้าง นิทานพื้นเมืองบ้าง ลักษณะสำคัญของนิทานพื้นบ้านอยู่ที่ต้องเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา ส่วนใหญ่ไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง ใครเล่าเป็นครั้งแรก ทราบแต่ว่าเป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมา อาจถ่ายทอดด้วยปากหรือด้วยการเขียนก็ได้ นิทานพื้นบ้านจำแนกเป็นหลายประเภท เช่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานชีวิต นิทานวีรบุรุษ นิทานประจำถิ่น นิทานอธิบายเหตุตำนานปรัมปรา นิทานสัตว์ มุขตลก นิทานศาสนา นิทานเรื่องผีและนิทานเข้าแบบ

นิทานมีบทบาทในสังคมหลายประการคือ นิทานให้ความเพลิดเพลิน นิทานสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว นิทานให้การศึกษา และเสริมสร้างจินตนาการ นิทานปลูกฝัง จริยธรรมและรักษาบรรทัดฐานของสังคม

นิทานมีปรากฏทุกชนชาติ การนำนิทานเล่าสู่กันฟังทำให้นิทานแพร่กระจายไปยังที่ต่าง ๆ เช่น นิทานอินเดีย นิทานเยอรมัน นิทานยุโรป ผู้ที่นำนิทานจากแหล่งหนึ่งไปสู่แหล่งหนึ่งในสมัยก่อนได้แก่ พ่อค้า กลาสิเรื้อ ผู้สอนศาสนา ทหารที่ไปรบ นิทานส่วนใหญ่เดิมมีลักษณะเป็นมุขปาฐะแล้วมีผู้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตามก็ตინานบางเรื่องอาจเป็นลายลักษณ์ก่อนแล้วมีผู้นำไปเล่าต่อ ๆ กันไป

1.7.2 ประเภทความรู้เรื่องจักรวาลและธรรมชาติ

จักรวาลทัศน์ คือปรมิปราคติหรือสำนึกต่อโลกของมนุษย์ซึ่งสื่อด้วยสัญลักษณ์ภายใต้การพรรณนาเรื่องเล่าเหนือธรรมชาติ จักรวาลทัศน์เสนอความจริงเกี่ยวกับการมีอยู่ของมนุษย์ในจักรวาล การเกิดและการตายของชีวิต การดำรงอยู่และการดำเนินไปของโลก

ความรู้เกี่ยวกับจักรวาล เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมหรือศาสนาดั้งเดิมของแต่ละชนเผ่า เป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาการของสังคมระยะต้น เนื้อหาของปรมิปราคติประกอบด้วย ความคิดเรื่องต้นกำเนิดของโลกและจักรวาล ความคิดเรื่องวาระสุดท้ายและความพินาศของจักรวาล ความคิดเรื่องกำเนิดโลกใหม่เชิงอุดมคติ ความคิดเรื่องชะตาชีวิตและโชคเคราะห์ ความคิดเรื่องเทพเจ้าในธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความคิดเรื่องการพัฒนาสังคม หน้าที่ของปรมิปราคติคืออธิบายธรรมชาติแวดล้อม อธิบายสังคมและวัฒนธรรมผ่านรูปแบบเรื่องเล่า สนับสนุนการดำรงอยู่ของระเบียบและจารีตในสังคม ปลูกฝังอุดมการณ์และสั่งสอนบุคคลถึงวิถีบรรลุดมคติ

ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ หมายถึงความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ที่ประกอบเป็นระบบนิเวศหรือระบบกระบวนการในพื้นที่แต่ละแห่ง ความหลากหลายทางชีวภาพมีความสัมพันธ์กับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การศึกษาธรรมชาติในมิติทางวัฒนธรรมเป็นการศึกษาระบบนิเวศเกษตร คือระบบการผลิตพืช สัตว์ ประมงและ ป่าไม้ ที่มนุษย์ได้กระทำให้เกิดขึ้นในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพ เพื่อการแลกเปลี่ยนและการค้าขาย โดยมีองค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืช และองค์ประกอบที่เป็นสิ่งมีชีวิต ได้แก่ ดิน น้ำ อากาศและแสงแดด รวมไปถึงปัจจัยที่มีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ได้แก่ เทคโนโลยี เศรษฐกิจและสังคม ประเพณีและการเมือง ทั้งหมดนี้จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทำให้เกิดเป็นระบบนิเวศเกษตร ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ ได้แก่ พันธุ์พืชชาติ สัตว์ปีก สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน ระบบนิเวศน้ำจืด ระบบนิเวศ

น้ำเค็ม แม่น้ำลำธาร ทะเลสาบ แหล่งน้ำท่วม อ่างเก็บน้ำ ปากแม่น้ำ ป่าชายเลน แนวปะการัง หาด หินดินทราย การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับธรรมชาติมีน้อยมาก ควรศึกษาถึงเทคนิคการทำนา ทำสวน และบริบททางวัฒนธรรมในการคิดค้นเทคนิคต่าง ๆ ควรศึกษาถึงประโยชน์ที่ชุมชนใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและความเชื่อมโยงกับความเชื่อประเพณีในสังคม ตลอดจนแบบแผนการจัดการระบบนิเวศ

1.7.3 ประเภทประเพณีพิธีกรรม

ประเพณีพิธีกรรม คือกฎเกณฑ์หรือการควบคุมทางสังคม ที่ทำหน้าที่ชี้นำและควบคุมพฤติกรรมของผู้คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกัน มีรากเหง้าเดียวกัน ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีสัมพันธภาพที่ดีและสมศักดิ์ศรีความเป็นคน ศาสนาดั้งเดิมของชาวไทยคือความเชื่อเรื่องภูตผี วิญญาณ เมื่อศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ จึงผสมกลมกลืนเป็นศาสนาชาวบ้านที่มีความเชื่อถือทั้งผี พราหมณ์ พุทธ ชาวบ้านจะประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาโดย เรียกว่าประเพณีการทำบุญ เช่น ประเพณีการทำบุญเทศน์มหาชาติ ประเพณีอุปสมบท ประเพณีการทำบุญข้าวประดับดินและข้าวสาก ประเพณีบุญสงกรานต์ เป็นต้น ประเพณีไทยโดยทั่วไปมีสามลักษณะ ประเพณีที่สังคมถือว่าใครฝ่าฝืนหรือดเว้นถือเป็นผิดหรือชั่ว เรียกว่า จารีตประเพณี ประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าเป็นผิดศีลธรรมเป็นแต่นิยามว่าควรประพฤติ เรียกว่า ธรรมเนียมประเพณีหรือวิถีประชา ในทัศนะของคนภายนอกชุมชน เห็นว่าประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา มีลักษณะพิเศษที่ดึงดูดความสนใจเช่นแปลกประหลาด ไม่เป็นเหตุเป็นผล ลึกลับ ซับซ้อน มีความหมายเชิงลึกลับ Max Weber เสนอแนวคิดว่า ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเวทีเปิดโอกาสให้หลักการและความเชื่อทางศาสนา แสดงความหมายต่างๆ ออกมาในชีวิตจริงของผู้คนในลักษณะที่ตรงข้ามกับความจริง

1.7.4 ประเภทงานช่าง

ช่างในคติของศิลปะไทย หมายถึงผู้ทำงานฝีมือ เรียกตามลักษณะของวิธีการทำศิลปะแต่ละประเภท ได้แก่ ช่างรัก ช่างถม ช่างทอง ช่างจักรสาน ช่างเขียน ช่างไม้ ช่างหล่อ ดังที่มีชื่อเรียกรวมว่า ช่างสิบหมู่ อันหมายรวมถึงช่างฝีมือในด้านต่าง ๆ ที่เป็นช่างหลวง หรือช่างประจำในสังกัดของ เจ้านาย การช่างไทยเป็นงานศิลปะที่สร้างด้วยมือด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ เพื่อการใช้สอยและวัตถุประสงค์อื่น ๆ ศิลปหัตถกรรมวิธีการผลิต หรือจำแนกตามสถานภาพของช่าง ได้แก่ ช่างหลวงช่างวัดและช่างชาวบ้าน งานช่างชาวบ้านเป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ผลิตภายในครัวเรือน โดยการฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากกว่าการเรียนรู้ทฤษฎีแน่นอน ลักษณะงานที่ทำแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ วิธีการผลิตมักจะเป็นไปตามธรรมชาติที่เรียบง่ายและมีความประสานกลมกลืน ทำให้เกิดความงามที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่แตกต่างไปจากสินค้าอุตสาหกรรม

งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นอาชีพที่ทำควบคู่กับอาชีพเกษตรกรรมที่ผลิตกันอย่างแพร่หลายได้แก่ ผ้าทอ เครื่องปั้นดินเผา งานจักสานลายและไม้ไผ่ งานโลหะ งานตีเหล็ก ผลิตภัณฑ์ดนตรีพื้นเมือง งานอิฐ และงานแกะสลัก นอกจากนี้งานช่างไทยยังรวมถึงสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและประติมากรรมด้วยเอกลักษณ์ของงานช่างไทยคือ รูปแบบกระบวนการผลิตและวัสดุที่ใช้ผลิตปัจจัยทั้งสามประการนี้ ทำให้งานช่างไทยมีลักษณะแตกต่างตามสภาพการดำรงชีวิตและสภาพของสิ่งแวดล้อม

1.7.5 ประเภทศิลปะการแสดง

ศิลปะการแสดงในสังคมไทยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชีวิตชาวบ้านมา นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันศิลปะการแสดงแบบดั้งเดิมเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบกับวิถีชีวิตชาวบ้านและเป็นเรื่องเกี่ยวกับศาสนา เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อขอพรจากเทพเบื้องบน ให้ประทานความสุขความเจริญและพืชพันธุ์ธัญญาหาร

ศิลปะการแสดงที่มหาชนนิยมดูในอดีต ได้แก่ การแสดงในพิธีกรรมและในงานเฉลิมฉลองโดยมีเจ้าภาพเป็นผู้เสียค่าใช้จ่าย ชาวบ้านทั่วไปเป็นผู้ดู ปัจจุบันยังคงมีประเพณีการแสดงเช่นนี้ เช่น หมอลำ โนรา หนังตะลุง ลิเก ลิเกลูกทุ่ง ลิเกขอ ละครชาตรี หุ่นกระบอก เป็นต้น ศิลปะการแสดงที่ชาวบ้านมีส่วนในการสร้างสรรค์ได้แก่ เพลงพื้นบ้าน ดนตรีพื้นบ้านและฟ้อนพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่รวมบทร้อยกรองและดนตรีพื้นบ้านเข้าด้วยกัน สืบทอดกันมาด้วยปากเปล่า เช่น เพลงสวดทางศาสนา เพลงประกอบพิธีกรรม เพลงปฎิพากย์ เพลงในเทศกาลและเพลงพื้นบ้านที่เป็นมหรสพ

เพลงพื้นบ้านไทยมีส่วนสัมพันธ์กับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรม มีบทบาทหลายด้าน ได้แก่ บทบาทด้านให้ความบันเทิง บทบาทในด้านการสร้างความสามัคคี บทบาทด้านให้การศึกษา ปลุกฝังค่านิยมบอบาพในด้านบันทึกเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และบทบาทในด้านระบายความคับข้องใจ ปัจจุบันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงทำให้เพลงพื้นบ้านหมดไปหรือเหลือน้อยลง ส่วนดนตรีพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตามประเพณีมุขปาฐะ เรียนรู้จากการฟังและการเล่นตามเทศกาลงานบุญ ดนตรีพื้นบ้านแต่ขึ้นฉบับลงตามปฏิภาณของผู้เล่น โดย ไม่มีการเขียนโน้ต ซึ่งต่างจากดนตรีที่เล่นบรรเลงทั่วไป นอกจากนี้เครื่องดนตรีพื้นบ้านมีลักษณะงานหัตถกรรมที่ล้ำค่า ศิลปะการแสดง ลีลาส การรำเดินล้วนบอกลักษณะนิสัยร่าเริงกระฉับกระเฉงและเด็ดขาด อันนี้เห็นได้ชัดจากการรำโนรา และการเชิดหนังตะลุง

การแสดงพื้นบ้านมีทั้งที่รู้จักกันแพร่หลายในบริเวณกว้าง สิ่งที่อยู่จักกันเฉพาะท้องถิ่น และสิ่งที่เป็นการแสดงของชนกลุ่มน้อยเช่น เงานะชาไก ไทยมุสลิม ฟ้อนไตใหญ่ ฟ้อนเงี้ยว ฟ้อนภูไท แสกเดินสาก กันตรึม เจริญเมริน อาโย กะโนบติงติง โจลมามัวด เป็นต้น

2. วัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัย

พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ (2546, หน้า 4) กล่าวว่า เรื่องอาณาจักรสุโขทัย หรือแคว้นสุโขทัย มีความเล้าขานตามตำนานและศิลาจารึกที่มีข้อความปรากฏหลากหลายและแตกต่างกัน ซึ่งยังเชื่อว่ายังมีหลักฐานอื่นๆ ที่ค้นพบภายหลังอีกหากได้ศึกษาลึกลงไปในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง และเก็บความจากข้อมูลท้องถิ่นมาประกอบก็จะทำให้มีข้อมูลมาสนับสนุนให้มีความชัดเจนมากขึ้นกว่าเดิม

2.1 ภูมิสถานเมืองสุโขทัย

จดหมายเหตุของจิวนต้ากวน นั้นได้เล่าถึงเรื่องราวของเมืองสุโขทัยว่า ราชปฎินิยมปลูกบ้านเรือนอยู่ตามริน้ำ และปลูกเป็นเรือนที่มีใต้ถุนสูง นอกจากนี้การมีใต้ถุนยังป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้ายด้วย ส่วนหลังคานั้นมุงด้วยแฝกหรือกระเบื้องตามฐานะ พื้นบ้านนั้นจะปูเสื่อ

แต่ถ้าเป็นพระราชวังของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จะมีการก่อกำแพงอิฐถือปูนเป็นแนวล้อมรอบ อาคาร พระที่นั่งกษัตริย์นั้นก่ออิฐถือปูน มีภาพเขียนลงรักปิดทอง หลังคามุงกระเบื้อง

สำหรับเขตพระราชวังของสุโขทัยนั้น ในตำหรับเท้าศรีจุฬาลักษณ์กล่าวว่า ภายในพระราชนิเวศนั้นมีกำแพงแก้วล้อมรอบ มีป้อมปราการ ประตูชั้นใน และประตูชั้นนอก แวดล้อมด้วยอาคารพระคลัง จวน ทิ ดึก ห้องเครื่องต่างๆ

พระที่นั่งในพระราชวังเมืองสุโขทัยนั้นประกอบด้วย พระที่นั่งอินทราภิเษก ซึ่งมีมณฑปปรัดตาคมอยู่ด้านขวา และมณฑปอัศวรตาคมด้านซ้าย ด้านหน้าพระที่นั่งเป็นมุขปราสาท ด้านขวามีมณฑปมณฑป และด้านซ้ายมีมณฑปมณฑป ด้านหลังเป็นมุขปราสาทปราสาทมีมุขกระสันติดกับพระที่นั่งอติเรกภิรมย์ พระที่นั่งอุดมราชศักดิ์ และด้านขวาของพระที่นั่งมีหอพระนารายณ์ ด้านซ้ายมีหอพระเทวกรรม ต่อจากหอพระเจ้านั้นมีพระปรัศว์ขวาชื่อรัตนาริมนเทียร พระปรัศว์ซ้าย ชื่อ ศรีอปสรมนเทียร ล้อมรอบด้วย ทิม จวน

ส่วนตรงปากสระแก้วนั้นมีพระที่นั่งพิศาลเสาวรล ซึ่งมีศาลาธารพระก้านัลอยู่บริเวณนี้ 4 ศาลาสำหรับให้นางก้านัลฝ่ายในนั่งร้อยดอกไม้สำหรับบูชาพระและเทวรูปในหอพระดังกล่าว ถัดจากนั้นเป็นพระที่นั่งชัยชุมพล พระที่นั่งชลพิมาน เป็นต้น พระที่นั่งเหล่านี้ตกแต่งรวดลายต่างๆ เป็นรูปวาด และประดับปูนปั้นลงรักปิดทอง ติดตั้งเครื่องระย้าประดับดวงประทีป ขวาลา (พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 93-94)

2.2 การทำมาหากินและเศรษฐกิจ

อาณาจักรของเมืองสุโขทัยนั้น เป็นนครรัฐที่จัดการเรื่องการทำมาหากินและเศรษฐกิจของบ้านเมืองเป็นอย่างดี จนทำให้มีความมั่นคง จนเป็นจุดศูนย์กลางของอุตสาหกรรมและการเกษตรกรรมดังจะเห็นได้จาก ชาวสุโขทัยนั้นมีโอกาสทำนาทำไร่ที่ทุกคนสามารถเข้าไปหักร้าง

ถางพงเพื่อทำนาทำไร่ได้ตามความพอใจและเป็นเจ้าของที่นาที่ไร่เหล่านั้น ดังนั้น น้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยในการทำนาเพาะปลูกพืชไร่จึงมีความสำคัญมาก

การจัดการเรื่องน้ำสำหรับการเกษตรกรรมนั้นจารึกหลักที่ 1 ว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยมีภูเขารูปครุฑ มีสรีดภงส์ ป่าห่าว ป่าลาง” เมืองสุโขทัยทิศใต้พ่อขุนได้สร้างการชลประทานโดยสร้างทำนบเรียกว่า “สรีดภงส์” (ทำนบ) สำหรับบังคับน้ำจากคลองเสาหอไหลไปตามท่อดินเผาขนาดต่างๆ ผ่านเข้าไปในกำแพงเมือง โดยให้น้ำนั้นไหลลงไปขังในตระพังขนาดใหญ่ที่อยู่ในกำแพงเมืองสุโขทัย

การรู้จักทำท่อดินเผาส่งน้ำไปยังตระพังและพื้นที่เกษตรกรรมนั้น ถือว่าเป็นวิทยาการ ทำให้อำนาจของพ่อขุนนั้นได้รับความเชื่อถือจากไพร่ฟ้าเป็นอย่างมาก ด้วยทำให้สามารถทำนาเพาะปลูกข้าว และพืชสวนพืชไร่ มีผลผลิตเพียงพอ และเป็นสินค้าแรกเปลี่ยนสร้างรายได้มั่นคงได้

สินค้าทางการเกษตรนั้นมีข้าว หมากพร้าว หมากม่วง หมากกลาง หมากขาม หมากพลู และผลไม้อื่นๆ มากมาย เป็นผลมาจากการชลประทานที่ดีของพ่อขุนเมืองสุโขทัยทั้งสิ้น

นอกจากนี้เมืองสุโขทัยยังมีความสัมพันธ์ไมตรีกับจีนจนได้มีการส่งช่างจีนมาสร้างเตาผลิตเครื่องปั้นดินเผา โดยเฉพาะการเคลือบ โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาที่รู้จักกันในชื่อเครื่องสังคโลก ทำให้เกิดแหล่งผลิตขึ้นมากมายหลายแห่ง เช่น แม่โจนในเมืองสุโขทัย ปายาง ตำบลเกาะน้อยนอกเมืองศรีสัชนาลัย บ้านเตาไหในเมืองพิณโลก บ้านแก่งในเมืองอุดรดิตถ์ เป็นต้น ทำให้การผลิตเครื่องปั้นดินเผานั้นได้มีการเผาขึ้นทุกวันทั้งคืน เพื่อส่งออกไปขาย

เครื่องเคลือบดินเผาจึงเป็นสินค้าสำคัญของเมืองสุโขทัย ที่ถูกนำขึ้นเรือสินค้าเดินทางไปขายยังเมืองต่าง ๆ จนเครื่องสังคโลกนั้นเป็นที่รู้จักกันของนานาประเทศ เนื่องจากจีนนั้นเกิดสงครามกลางเมืองเปลี่ยนราชวงศ์ซ้องมาเป็นราชวงศ์มองโกล และเปลี่ยนเป็นราชวงศ์เหม็ง จึงมีสงครามสู้รบยาวนาน จนทำให้มีปัญหาในการขนส่งเครื่องปั้นดินเผาออกไปขายยังต่างประเทศ ดังนั้นจึงทำให้เมืองสุโขทัยสามารถแย่งตลาดเครื่องปั้นดินเผาจากจีนได้ และส่งออกทางทะเลไปค้ายังประเทศต่าง ๆ แทน ซึ่งพบซากเรือโบราณบรรทุกเครื่องสังคโลกจมอยู่ใกล้บริเวณเกาะคราม เกาะสีชัง และเกาะกระดาศ แกวพทยา และสัตหีบจำนวนมาก นอกจากนี้ยังพบว่ามีเครื่องสังคโลกอยู่ในประเทศต่าง ๆ เช่น ญี่ปุ่น ฟิลิปปินส์ จีน อินโดนีเซีย หมู่เกาะบอร์เนียว อินเดียนอนใต้ แหลมซีนายในอียิปต์ เป็นต้น

ดังนั้น ราษฎรที่เป็นพ่อค้าต่างถิ่นจึงพากันเข้ามาทำการค้าขายจนทำให้เมืองสุโขทัยเป็นแหล่งค้าขายที่สำคัญ โดยมีเส้นทางการค้าติดต่อทางบก คือ ถนนพระร่วงจากเมือง

กำแพงเพชร เมืองสุโขทัย ไปถึงเมืองศรีสัชนาลัย และมีเส้นทางติดออกไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน สำหรับเมืองต่าง ๆ ที่ติดต่อ และอยู่ใกล้เคียงนั้น มีถนนติดต่อ เมืองเชียงแสน เมืองเชียงใหม่ เมืองหลวงพระบาง เมื่อเมาระตะมะ ส่วนเส้นทางน้ำนั้น อาณาจักรของเมืองสุโขทัยนั้นมีลำน้ำสายต่างๆ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน แม่น้ำยม และแม่น้ำป่าสัก ได้ใช้เป็นเส้นทางเดินเรือสินค้าที่อยู่ทางตอนบน โดยล่องมารวมกันที่ปากน้ำโพ เมืองนครสวรรค์ และล่องผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาไปตามเมืองต่างๆ ที่อยู่ทางตอนล่าง ส่วนสินค้าที่ส่งออกไปยังดินแดนของเมืองอื่นๆ เช่น แหลมมาลายู หมู่เกาะอินโดนีเซีย หมู่เกาะฟิลิปปินส์ และประเทศญี่ปุ่นนั้น ส่งออกจากปากแม่น้ำเจ้าพระยาหรือปากอ่าวไทย (พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 103-108)

2.3 วัฒนธรรมทางสังคมและวิถีชีวิต

สังคมของเมืองสุโขทัยนั้นเป็นสังคมที่มีเสรีภาพ ที่ดำรงชีวิตด้วยความกตัญญู และมีความผูกพันกันเป็นอย่างดี ชาวสุโขทัยนั้นมีความเชื่อถือในการมีเกียรติยศของตระกูล จึงนิยมที่จะให้ธิดาของตนเข้าไปอยู่ในวัง โดยฝากตัวเป็นสนมของพระเจ้าแผ่นดิน (พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 113-114)

2.4 วัฒนธรรมความเชื่อศาสนา

สำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ในอาณาจักรของเมืองสุโขทัยนั้น ต่างพากันนับถือศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา และนับถือผี โดยเฉพาะพระชะพุงผีนั่นเป็นผีที่ประชาชนนับถือกันมาก

การที่เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์นั้นได้ทำให้รูปแบบศิลปกรรมต่างๆ ที่เป็นศิลปะสุโขทัย ทำในชุมชนต่างๆ นิยมเอารูปแบบศิลปกรรม และรับเอาประเพณีที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาไปใช้ในท้องถิ่นของตนอย่างแพร่หลาย

การสร้างศาสนสถานตามความเชื่อนั้น เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายอย่างกว้างขวางไปทั่วราชอาณาจักร จึงทำให้การสร้างวัดในพุทธศาสนาได้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก เช่น วัดมหาธาตุ วัดสระศรี เป็นต้น

ชาวสุโขทัยมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่กับความนิยมการกินหมาก เพื่อให้ความเผ็ดของหมากนั้นช่วยรักษาฟันให้ทนและไม่ผุง่าย และมีการปลูกป่าหมากในเมืองมากมาย (พลาดิศัย สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 115-119)

2.5 วิทยาการและงานศิลปกรรม

ด้วยเหตุที่อาณาจักรของเมืองสุโขทัยนั้นได้รับเอาพุทธศาสนามาเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิต และสร้างวัฒนธรรมในการสร้างชาติของตนเอง ดังนั้นพุทธศาสนาที่มาจากลังกา ทวีป และวิทยาการจากอารยธรรมอินเดียโบราณที่เผยแพร่เข้ามานั้น มีอิทธิพลต่อการคิดประดิษฐ์

สร้างจากภูมิปัญญาของผู้รู้เมืองสุโขทัย ผสมผสานกับสิ่งที่ตั้งงามของเดิมจนทำให้เกิดวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะของเมืองสุโขทัยขึ้น ดังจะเห็นได้จากงานศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และการสร้างพระพุทธรูป (พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 120)

2.6 วัฒนธรรมการศึกษา

ชาวสุโขทัยนั้นนิยมให้บุตรธิดาของตนศึกษาหาความรู้ในอาชีพของตน ถ้าเป็นผู้ชายในตระกูลทหารนั้นให้เรียนเรื่องเพลงอาวุธการต่อสู้โดยการใช้อาวุธต่างๆ เช่น กระบี่กระบอง ดาบ เขน โล่ ดั้ง กริช กัณฑ์ยัน โตรม ศร มวย เป็นต้น วิชาเลี้ยงช้างเลี้ยงม้าให้รู้จักการควบคุมช้าง และควบคุมม้า เรียนรู้ตำราพิชัยสงคราม และวิชาชายชาติตรี ได้แก่ เวทมนต์คาถาอาคมคงกระพัน เป็นต้น

ถ้าเป็นผู้ชายในตระกูลพลเรือน ให้ศึกษาคัมภีร์ไตรเพท ภาษาศาสตร์ ดาราศาสตร์ แพทย์ และวิชาช่างต่างๆ เช่น ช่างทอง ช่างเงิน ช่างแกะ ช่างปั้น ช่างวาด ช่างแกะสลัก ช่างกลึง เป็นต้น

สำหรับผู้หญิงนั้น ส่วนใหญ่เรียนวิชาช่าง เช่น ช่างทอง ช่างวาดเขียน ช่างแกะ ช่างปั้น เป็นต้น และงานฝีมือประเภทเย็บปักถักร้อย นอกจากนี้ก็เป็นการปรุงอาหาร การเรียนรู้ส่วนใหญ่ฝึกเรียนรู้จากครูผู้รู้หรือภูมิปัญญาที่มี ความรู้เฉพาะด้าน

นอกจากนี้ยังมีนักดนตรี นักขับเพลง ช่างฟ้อนรำ ที่นิยมเล่นเพื่อความบันเทิง และยึดเป็นอาชีพในงานพิธีหรือการแสดงต่างๆ ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้ สำหรับเครื่องดนตรีที่นิยม และสร้างใช้ในสมัยสุโขทัยนั้น ได้แก่ กลอง แตร สังข์ ระฆัง กังสดาล มโหระทึก ช้อง ฉิ่ง ฉับ กรับ โหม่ง พิณ ซอ กระจับปี เป็นต้น ซึ่งมีช่างทำเครื่องดนตรีเช่นกัน (พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ, 2546, หน้า 131)

3. โครงสร้างของชุมชนอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

3.1 ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

จากรายงานการศึกษาชุมชนในเขตตำบลเมืองเก่าสุโขทัย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ระหว่างวันที่ 8 เมษายน – 9 มิถุนายน 2520 โดย ศรีสักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วอภาค จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รวบรวมไว้ในรายงานโครงการวางแผนพัฒนาอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองเก่า โดยสรุปไว้ดังนี้

ชุมชนบ้านเมืองเก่าสุโขทัยสืบทอดกันมาไม่ต่ำกว่า 5 ชั่วคน ประมาณ 200 ปี เป็นชุมชนที่เก่าแก่รุ่นเดียวหรือใกล้เคียงกับบ้านทุ่งหลวง บ้านกล้วย และบ้านลานหอย ซึ่งอยู่ในละแวกใกล้เคียง การเติบโตของชุมชนอาจแบ่งออกเป็นระยะได้ดังต่อไปนี้ระยะแรกประมาณ 200

ปีขึ้นไป เป็นการอพยพของประชาชนจากจังหวัดพิจิตร พิษณุโลก และตาก เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในบริเวณรอบ ๆ สระตะพังทอง เป็นศูนย์กลางของชุมชน ชาวบ้านทั้งหมดมีอาชีพทำนาเป็นหลัก และเก็บของป่าขายระยะที่สอง คือราว 100 กว่าปีมานี้ มีครัวเรือนเพิ่มมากขึ้นราว 100 หลังคาเรือน แบ่งออกเป็นบ้านเหนือ และบ้านใต้ บ้านเหนืออยู่ทางด้านเหนือของถนนจรดวิถีถ่อง มีสภาพหนาแน่น ส่วนบ้านใต้ตัดคดที่ทำกิน และมีจำนวนน้อยลงเนื่องจากมีผู้อพยพออกไปตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ทางด้านตะวันออกริมสองฝั่งแม่น้ำรำพัน ระยะที่สาม ประมาณ 70 ปีที่แล้วมา เป็นระยะที่มีการปลูกข้าวเพื่อการค้าขาย ทำให้ชาวบ้านเมืองเก่า และบริเวณใกล้เคียงพากันออกไปจับจองที่ทำนาในเขตที่ลุ่มทางตอนเหนือของเมืองสุโขทัยเก่า เช่น ในเขตบ้านวังทองแดง นาขุนไกร และหนองตาโชติ การขยายขยายครั้งนี้รวมทั้งการอพยพขยายครัวเรือนไปตั้งหลักแหล่งทำกินใหม่นี้ด้วย ระยะที่สี่ นี้ประมาณ พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา อันเป็นเวลาที่มีถนนสายจรดวิถีถ่อง (สายสุโขทัย-ตาก) ตัดผ่านเมืองเก่าสุโขทัย และทางรัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามรับให้กรมศิลปากรดำเนินการบูรณะ มีผลให้ชุมชนเมืองเก่ามีการขยายตัวในหลาย ๆ ด้าน (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520, หน้า 3-4)

ราวปี พ.ศ.2495-2496 รัฐบาลสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามมีนโยบายในกรมศิลปากรดำเนินการบูรณะเมืองสุโขทัยเก่า ทำให้เกิดความต้องการคนงานเข้ามาทำงานรับจ้างเป็นจำนวนมากเริ่มมีคนภายนอกอพยพเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น ทั้งเข้ามาทำงานและทำการค้า ส่งผลให้ชุมชนบ้านเมืองเก่ามีการขยายตัวทางด้านการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนทั้งภายในเขตกำแพงเมือง เช่น บ้านตระพังเงิน บ้านหัวถนนดั่ง และรอบตัวเมืองทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ บ้านแม่โจน บ้านตระพังนาค และเกิดย่านการค้าบริเวณถนนจรดวิถีถ่อง ใกล้วัดตะพังทอง เมืองเก่าสุโขทัยกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีสถานที่ราชการเกิดขึ้น เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ โรงเรียน และสถานีตำรวจ จึงมีผู้คนอพยพเข้ามาสมทบมากขึ้น นอกจากนี้ได้เกิดอาชีพใหม่คืออาชีพรับจ้างในงานบูรณะของกรมศิลปากร ตลอดจนอาชีพผลิตกฎหมายอย่างการชุดหาของเก่าตามเจดีย์

ทั้งหมดพอสรุปได้ว่า ภายหลังช่วงปี พ.ศ. 2496 เป็นต้นมา การตัดถนนสายจรดวิถีถ่อง และโครงการบูรณะโบราณสถานของกรมศิลปากรในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ชุมชนเมืองเก่าขยายตัวเข้าสู่เมืองขนาดเล็กซึ่งได้มีการเจริญเติบโตมาเป็นลำดับ และได้รับการจัดตั้งเป็นสุขาภิบาลเมืองเก่าเมื่อวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2499 โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 74 ตอนที่ 10 หน้า 51-52 ลงวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2500 กระทั่งในปี พ.ศ. 2542 สุขาภิบาลเมืองเก่าได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลตำบลเมืองเก่าตามพระราชบัญญัติ เปลี่ยนแปลงฐานะของสุขาภิบาลเป็นเทศบาล พ.ศ. 2542 ได้ประกาศในพระราช

กิจจานุเบกษาเล่มที่ 116 ตอนที่ 9 ก ลงวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542 โดยมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา

3.2 แบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

ก่อนการเข้ามาของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ในปี พ.ศ. 2521 ชุมชนเมืองเก่ามีสภาพเป็นเมืองขนาดเล็ก และเป็นศูนย์กลางของตำบลเมืองเก่า มีการแบ่งหมู่บ้านในการปกครองออกเป็น 11 หมู่ ชุมชนบ้านเมืองเก่าตั้งอยู่ในหมู่บ้านหมู่ที่ 3 ของตำบล มีจำนวนหลังคาเรือน 1,031 หลังคาเรือน โดยอยู่ในกำแพงเมืองประมาณ 585 ครัวเรือน และอยู่นอกกำแพงเมืองประมาณ 446 ครัวเรือน ประชากรเฉลี่ย 6 คนต่อหลังคาเรือน รวมประมาณ 6,186 คน ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะเป็นกลุ่มบ้าน ได้แก่กลุ่มบ้านที่อยู่ภายในกำแพงเมือง และกลุ่มบ้านที่อยู่นอกกำแพงเมือง

ประเภทแรกที่อยู่ภายในกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า ประกอบด้วย บ้านเหนือ บ้านหัวตระพังสอ บ้านใต้ บ้านใหม่ บ้านตระพังเงิน และบ้านหัวถนนโค้ง มีย่านตลาดร้านค้า ที่ทำการรัฐบาล เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สถานนีตำรวจ โรงเรียน โรงฆ่าสัตว์ โรงสี ปอนไก่ ฯลฯ

ประเภทหลัง อยู่นอกกำแพงเมืองกระจายออกไปทั้ง 4 ด้าน ในรัศมีประมาณ 1-2 กิโลเมตร บ้านเรือนส่วนใหญ่ไม่แออัด และตั้งอยู่ใกล้ที่ทำกิน ได้แก่ บ้านแม่โจน บ้านวัดศรีชุม และส่วนหนึ่งของบ้านปากคลองจะอยู่ทางด้านเหนือของตัวเมือง บ้านตระพังนาค บ้านวัดพระเชตุพนจะอยู่ทางด้านใต้ บ้านปากคลอง บ้านนาอยู่ทางด้านตะวันออก ส่วนทางด้านตะวันตก ได้แก่ส่วนหนึ่งของบ้านหัวถนนโค้ง และบ้านทำนบซึ่งอยู่ใกล้กับเขื่อนชลประทานพระร่วง ต้นเขาพระบาทใหญ่

กลุ่มหมู่บ้านบางกลุ่มโดยเฉพาะบ้านเหนือ บ้านตระพังสอ บ้านใต้ และบ้านใหม่ มีจำนวนหลังคาเรือนมากกว่าบริเวณที่ที่อยู่ภายในเขตกำแพงเมือง ได้มีการกล่าวถึงสภาพที่อยู่อาศัยของชุมชนเมืองเก่าในขณะนั้นไว้ว่า สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้ ได้ถูกลูก ฝาเป็นไม้สัก หลังคามุงสังกะสีบ้าง กระเบื้องบ้าง แฝกบ้าง ซึ่งบ้านเหล่านี้มีหลังคาเกยกันแออัดยัดเยียดไปหมด (นิคม มุสิกคามะ, 2521, หน้า 365) สันนิษฐานว่าเกิดจากการที่โครงสร้างทางสังคมของชุมชนเมืองเก่าซึ่งมีอายุมากกว่า 200 ปี มีความสัมพันธ์กันด้วยระบบเครือญาติทั้งด้วยการแต่งงานกันเอง และการสืบสายเลือด บางครั้งพบกลุ่มครอบครัวที่ใช้นามสกุลเดียวกัน อยู่รวมกันในพื้นที่เดียวกัน กว่า 3 ชั่วคนขึ้นไป บางแห่งมีบ้านปลูกรวมกันถึง 3-4 ครัวเรือน ในพื้นที่เพียง 100-150 ตารางวา (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนาญ วงศ์วิภาค, 2520, หน้า 5) ด้วยขนาดที่ดินที่มีอยู่จำกัดทำให้บ้านเรือนเหล่านี้ปลูกอาศัยกันอยู่หนาแน่น ยิ่งไปกว่า บ้านเรือนบางหลังสร้างครอบลงไปบนโบราณสถานซึ่งเป็นวัดวาอารามของเมืองในอดีต ทำให้โบราณสถานจำนวนมากถูกเพี้ยดบัง จนใน

เวลาต่อมา บางครอบครัวที่ประสบปัญหาไม่มีที่จะขยายปลูกบ้านเรือนก็มีแนวโน้มที่จะอพยพออกไปอยู่ที่ทำกินภายนอกกำแพงเมือง เกิดเป็นกลุ่มของบ้านแห่งใหม่ โดยเฉพาะทางตอนเหนือของกำแพงเมือง

3.3 โครงสร้างประชากร และอาชีพ

ประชากร ในปี พ.ศ. 2520 ชุมชนเมืองเก่าประมาณ 6,186 คน และจำนวนบ้านเรือน 1,031 หลังคาเรือน แบ่งเป็นภายในเขตกำแพงเมือง 585 หลังคาเรือน และภายนอกกำแพงเมืองอีกประมาณ 446 หลังคาเรือน ซึ่งอยู่กระจัดกระจายตามแหล่งทำกินต่างๆ

ขนาดครัวเรือนของชุมชนเมืองเก่าพบว่าทั่วไปจะเป็นครอบครัวขนาด 5-6 คน โดยร้อยละ 20 เป็นครอบครัว 7-10 คน และร้อยละ 40 เป็นครอบครัวต่ำกว่า 5 คน แสดงว่ามีบุตรหลานที่ต้องพึ่งพาอาศัยอยู่ประมาณครอบครัวละ 3 คน เด็กที่ยังไม่ได้ประกอบอาชีพมีอยู่ 2-3 คนต่อครอบครัว ส่วนการอพยพเข้า-ออก เป็นการแต่งงานแล้วไปอยู่ที่อื่น ซึ่งแสดงว่าการโยกย้ายไปทำงานที่อื่นมีค่อนข้างน้อย ประชากรที่เพิ่มขึ้นยังคงอาศัยแหล่งงานในพื้นที่อยู่ (ไพฑูรย์ สายสว่าง และนาถนภางค์ ปวีณการก์, 2520, หน้า 9)

โครงสร้างอาชีพ จะเห็นได้ว่าชาวเมืองเก่ามากกว่าร้อยละ 60 ทำนาเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 20 รับจ้างทั่วไปเนื่องจากไม่มีที่ดินหรือทุน อีกร้อยละ 20 ค้าขายทั่วไป อีกร้อยละ 10 ที่ทำสวน รับราชการ (ศรีศักร วัลลิโภดม และชำนานญ วงศ์วิภาค, 2520, หน้า 7)

ผู้ที่ประกอบอาชีพทำนาจะมีทั้งเช่านาทำ และเป็นเจ้าของนาเองประมาณครึ่งหนึ่งจะมีรายได้จากแหล่งอื่นๆ มาช่วย โดยในฤดูแล้งจะรับจ้างตัดอ้อย เก็บเกี่ยวพืชไร่ รับจ้างด้ายหญ้ากับกรมศิลปากร บางส่วนทำงานให้กรมศิลปากร และชาวบ้านที่ประกอบอาชีพค้าขาย จะเป็นกิจการค้าที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ อาหารและเครื่องดื่ม ของที่ระลึก อุปกรณ์เครื่องเขียน ร้านขายยา ร้ายเสริมสวย และตัดผม ฯลฯ

แนวความคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

1. ความหมายการพัฒนาและการท่องเที่ยว

1.1 ความหมายของการพัฒนา

ราชบัณฑิตสภา (2531, หน้า 588) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เจริญขึ้น

พัทยา สายหู (2515, หน้า 583) หมายถึง การกระทำให้เจริญขึ้นเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่พึงปรารถนา

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526, หน้า 1) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง หรือเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า ซึ่งทิศทางที่กำหนด ซึ่งทิศทางที่กำหนดขึ้นจะต้องเป็นคนดีสำหรับกลุ่ม หรือชุมชนที่สร้างขึ้น

จากความหมายของการพัฒนาสรุปได้ว่า การพัฒนาหมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างมีระบบ และทิศทาง

1.2 ความหมายของการท่องเที่ยว

ถาวร พงษ์พานิช (2547, หน้า 15) กล่าวว่า การท่องเที่ยวโดยทั่วไปมีสิ่งต่าง ๆ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่หลายอย่างได้แก่ “การเดินทาง” ซึ่งเป็นกิจกรรมสำคัญของการท่องเที่ยว “ความต้องการ” เป็นความรู้สึกที่มีต่อการเดินทาง ซึ่งต้องไปด้วยความสมัครใจไม่มีการบังคับ “ที่หมาย” เป็นแหล่งที่ตั้งใจว่าจะเดินทางไป เพียงช่วงระยะเวลาหนึ่ง และ “ผลลัพธ์” ซึ่งเกิดขึ้นจะเป็นความรู้สึกที่ดี มีความรู้ และเกิดประสบการณ์ใหม่ รวมถึงความสดชื่น เบิกบานใจ มีใช้เพื่อการเคลียด หรือเบือนหน้าจากชีวิตประจำวันของมนุษย์ด้วยเงื่อนไข 4 ประการคือ

1. จากที่อยู่อาศัยปกติไปยังสถานที่อื่นๆ เป็นการชั่วคราว
 2. ความสมัครใจ การเดินทางออกจากบ้านนั้นจะต้องไปด้วยความเต็มใจ
 3. พักผ่อนหย่อนใจ เป็นการหาความสนุกสนาน ค้นหาประสบการณ์ใหม่
 4. แหล่งท่องเที่ยว อันเป็นแหล่งต่างๆ ที่เป็นจุดหมายปลายทางของการเดินทาง
- ทั้งสถานที่ที่เป็นธรรมชาติ และที่สร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยมนุษย์ในรูปของสิ่งปลูกสร้าง หรือกิจกรรมต่างๆ ที่นักท่องเที่ยวเห็นว่ามีคุณค่าเพียงพอ

นิคม จารุณี (2536, หน้า 1) ให้ความหมายว่า การท่องเที่ยวมิได้มีความหมายเฉพาะการเดินทางเพื่อพักผ่อนหรือความสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเดินทางเพื่อประชุมสัมมนาเพื่อการศึกษาหาความรู้ เพื่อการติดต่อทางธุรกิจตลอดจนเพื่อเยี่ยมญาติพี่น้อง

ชยากรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์ (2537, หน้า 3-4) กล่าวถึง การเดินทางที่จัดเป็นการท่องเที่ยวต้องมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. วัตถุประสงค์ของการเดินทางท่องเที่ยว มีใช้เพื่อการประกอบอาชีพ หรือหารายได้ประกอบด้วย
 - 1.1 การเดินทางท่องเที่ยวเพื่อสุขภาพ ทางกายภาพ และทางจิตใจ
 - 1.2 การเดินทางเพื่อตอบสนองความอยากรู้อยากเห็นทางวัฒนธรรม และการเมือง
 - 1.3 การเดินทางเพื่อการแข่งขันกีฬา
 - 1.4 การเดินทางเพื่อการสันตนาการ

2. เป็นการเดินทางที่ผู้เดินทางไม่ได้ถูกบังคับ หากแต่เป็นไปด้วยความสมัครใจ

3. เป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นอันเป็นชั่วคราว อาจจะมีเวลาน้อยกว่า 24 ชั่วโมง หรือมากกว่าจนเป็นปีก็ได้ แต่ไม่ว่าระยะเวลาสั้นเท่าใด ผู้เดินทางจะต้องมีความต้องการจะเดินทางกลับสู่ภูมิลำเนา

ฉลองศรี วิมลสมพงษ์ (2542, หน้า 5) ให้การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางเพื่อความเพลิดเพลิน และพักผ่อนหย่อนใจเป็นการเดินทางที่มีเจตนาสำคัญ 3 ประการคือ

1. การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
2. เป็นการเดินทางด้วยการสมัครใจ
3. เป็นการเดินทางด้วยเหตุผลใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพ

2. ความหมาย ลักษณะและประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว

2.1 ความหมายของทรัพยากรการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สถานที่ท่องเที่ยวซึ่งรวมถึงสถานที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว กิจกรรม และวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น และสามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวได้ อาจปรากฏในลักษณะรูปธรรม ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นธรรมชาติ เช่น ภูเขา ป่าไม้ ชายทะเล หรืออาจปรากฏในลักษณะนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้แต่สัมผัสได้ด้วยความรู้สึก เช่น ภาษา การละเล่น การแต่งกาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

2.2 ลักษณะของทรัพยากรการท่องเที่ยว (ถาวร พงษ์พานิช, 2547, หน้า 18) ทรัพยากรการท่องเที่ยวสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปท่องเที่ยวควรมีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

1. ความดึงดูดใจ มีลักษณะชวนตา ชวนใจมีเสน่ห์เฉพาะตัว อันมีสาเหตุมาจาก
 - 1.1 มีความงดงามตามธรรมชาติ หรือความงดงามที่มนุษย์สร้างขึ้น
 - 1.2 มีลักษณะของเหตุการณ์สำคัญเฉพาะการณ์
2. ความสามารถในการเข้าถึงง่าย นักท่องเที่ยวจะเกิดอารมณ์ในการท่องเที่ยวได้มาก จึงจำเป็นต้องดำเนินการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงแก่นักท่องเที่ยว
3. ความประทับใจ ทรัพยากรการท่องเที่ยวควรก่อให้เกิดความประทับใจสุขใจและซาบซึ้งในการเที่ยวชม

นักท่องเที่ยวมักจะนึกถึงแหล่งท่องเที่ยวก่อนเป็นครั้งแรกซึ่งขึ้นอยู่กับหลายลักษณะ ได้แก่

1. สถานที่ เป็นพื้นที่ต่างๆ ที่มีคุณค่า เช่นความสวยงามตามธรรมชาติ และคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น สิ่งก่อสร้าง น้ำตก โบราณสถาน
2. สิ่งของ เป็นวัตถุต่างๆ ที่มนุษย์ได้ประดิษฐ์ คิดค้น และสร้างสรรค์ขึ้นมา และมีความสำคัญต่อบุคคล เช่น ของที่ระลึก ศิลปะโบราณวัตถุ
3. กิจกรรม เป็นการปฏิบัติ การกระทำต่างๆ ที่ทรงคุณค่า เช่น การละเล่น การแสดง การดำรงชีวิตของชนเผ่า
4. นามธรรม เป็นคุณค่าของสิ่งที่จับต้องหรือสัมผัสต่างๆ เช่น ภูมิปัญญา ภาษา วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี

2.3 ประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยว (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2537)

ได้จำแนกประเภทของทรัพยากรการท่องเที่ยวตามลักษณะ และคุณค่าของทรัพยากรได้ 3 ประเภท คือ

1. ประเภทธรรมชาติ หมายถึง ทรัพยากรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ทั้งกายภาพ และชีวภาพที่มีความงดงาม และแปลกตาในการดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่ไปเยือน เช่น ภูเขา น้ำตก น้ำพุร้อน อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ชายทะเล แก่งแก่ง แหล่งน้ำจืด
2. ประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนา หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนาเป็นสิ่งที่แสดงถึงอารยธรรมความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่น และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ พระราชวัง พิพิธภัณฑสถาน วัด กำแพงเมือง ศาสนสถาน
3. ประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและกิจกรรม หมายถึง ทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี และรูปแบบการดำเนินชีวิตที่บรรพบุรุษได้สร้างสม และถ่ายทอดเป็นมรดกสืบทอดกันมาเป็นมรดกของตระกูล เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย การละเล่น ประเพณี งานเทศกาล พิธีกรรม ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ความสำคัญ องค์ประกอบ เหตุผล ผลกระทบของการท่องเที่ยว

3.1 ความสำคัญของการท่องเที่ยว (องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2520, หน้า 5) ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อการเมืองประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชหัตถเลขา ตอนหนึ่งว่า “ไม่มีสิ่งใดที่จะให้ชาติหนึ่งต่อชาติหนึ่งเกิดความไมตรีต่อกันและกัน ยิ่งกว่าซึ่งต่างได้รู้จักกันเป็นอันดี” ซึ่งเป็นการยืนยันว่าการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อประเทศ แม้แต่องค์การสหประชาชาติก็ยังคงจัดปีการท่องเที่ยวสากล

ขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2510 โดยมีคำขวัญว่า Tourism : Passport to Peace นั่นคือ การท่องเที่ยวเป็นสื่อ
นำไปสู่สันติภาพ

ธรรมนูญ ประจวบเหมาะ (2534, หน้า 97) แม้ในระดับการเมืองในประเทศการท่องเที่ยวก็ยังได้ถูกนำมาใช้ในการเป็นเครื่องมือปฏิบัติการจิตวิทยามวลชนด้านการพัฒนาท้องถิ่นและการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ เช่น กรณีการนำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวบริเวณเข้าคือ ภูหินร่องกล้าหรือบริเวณอื่นๆ ซึ่งเคยเป็นพื้นที่ที่มีปัญหาความมั่นคงมาก่อนทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เป็นเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องเนื่องกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ข้อตกลงหรือสัญญา
ระหว่างประเทศในด้านการท่องเที่ยวมักจะแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือและความเข้าใจซึ่งกันและกัน จึงกล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวเป็นสื่อที่ก่อให้เกิดข้อซักถามของนักท่องเที่ยวได้ นอกจากนี้สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แก่ผู้ที่เข้าไปท่องเที่ยว เช่น สถานที่พัก ห้องน้ำ ห้องส้วม และอาหารที่ต้องเตรียมตัวไปอย่างเพียงพอ

วิชัย เทียนน้อย (2540) ได้กล่าวเพิ่มเติมถึงความจำเป็นเกี่ยวกับการใช้แผนที่เป็นเครื่องมือประกอบการศึกษาสังคมวิทยาการท่องเที่ยวว่า ในการออกเดินทางท่องเที่ยวไปในที่ต่างๆ ควรมีแผนที่ของบริเวณนั้นๆ ติดตัวไปด้วยเสมอเพราะในบริเวณที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และส่วนบริการต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวจะมีการบอกทิศทางนี้อาจเป็นในรูปแบบของป้ายบอกทางด้วยตัวอักษร ด้วยแผนที่ รูปภาพหรือการออกแบบสถานที่ให้สามารถสื่อสารเข้าถึงจุดต่างๆ ได้โดยง่ายแล้ว ยังเอื้ออำนวยความสะดวกในการเดินทาง สามารถกำหนดระยะเวลาในการเดินทาง และป้องกันการหลงทาง และเพื่อป้องกันการสับสนที่อาจเกิดขึ้น

ความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางเศรษฐกิจ ดังนี้

1. ก่อให้เกิดรายได้เข้าประเทศ มีส่วนช่วยแก้ปัญหาการขาดดุลการเงินของประเทศ
2. รายได้จากการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อวิถีดุลในการสร้างรายได้หมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ
3. ก่อให้เกิดการหมุนเวียน และการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค
4. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการเอาทรัพยากรของประเทศ หรือท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ในรูปของการผลิตสินค้าพื้นเมืองของที่ระลึก ตลอดจนบริการในท้องถิ่นต่างๆ
5. การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่ไม่สิ้นเปลืองวัตถุดิบ ผลผลิต รายได้

6. ช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตเป็นวงจรมูลเงินภายในประเทศ ทำให้เกิดการ
สร้างงาน สร้างอาชีพทั้งทางตรงและทางอ้อม

วรรณา วงษ์พานิช (2539, หน้า 52-54) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการ
ท่องเที่ยวทางด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเป็นแหล่งที่มาของรายได้เงินตราต่างประเทศ ในลักษณะการ
ขายบริการ และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งนับเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญของประเทศ ยิ่งประเทศใดมี
ทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม ก็สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มาก รายได้ดังกล่าวมีส่วนช่วยสร้าง
รายได้ประชาชาติของประเทศ

2. บทบาทของการท่องเที่ยวต่อดุลการชำระเงิน รายได้จากการท่องเที่ยวช่วยใน
การสร้างเสถียรภาพให้ดุลการชำระเงินของประเทศต่ำ ๆ เป็นอย่างดี

3. บทบาทของการท่องเที่ยวต่อการเจริญเติบโต และการขยายตัวของการลงทุน
ให้ธุรกิจด้านนำเที่ยว ธุรกิจโรงแรม ภัตตาคาร ร้านค้า การผลิตของที่ระลึก และธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
อื่น ๆ ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็วเพื่อสามารถตอบสนองนักท่องเที่ยว

4. บทบาทของการท่องเที่ยวต่อการสร้างงาน และกระจายรายได้ ลักษณะ
เฉพาะของการท่องเที่ยว มีลักษณะในการสร้างงานให้คนในชาติเป็นอย่างมาก และยังสามารถ
กระจายไปยังกำลังคนในลักษณะของงานต่าง ๆ ตามแหล่งต่าง ๆ ทั้งที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และ
นอกแหล่งท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

5. การท่องเที่ยวช่วยสนับสนุนให้เกิด การกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่าง ๆ
เมื่อเกิดการเดินทางจากภูมิภาคหนึ่งไปสู่อีกภูมิภาคหนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ เกิดขึ้นในภูมิภาค
นั้น

6. การท่องเที่ยวมีบทบาทต่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม
ประเพณีของประเทศ เนื่องจากเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างถิ่น และเป็นมรดกที่เจ้าของประเทศ
จะต้องหวงแหนรักษาไว้ และภาคภูมิใจโดยทางรัฐบาลควรจัดตั้งเป็นโครงการแล้วมอบหมายให้
หน่วยงานที่รับผิดชอบในท้องถิ่นดูแล สนับสนุนและฟื้นฟูให้คงสภาพเหมือนเดิม และอนุรักษ์ให้ดี
ขึ้น

สุภาพร มากแจ้ง (2534, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อ
เศรษฐกิจ คือ การท่องเที่ยวเป็นแหล่งรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ ทำให้เกิดการลงทุนทาง
ธุรกิจทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงที่เกี่ยวข้องเนื่องกับนักท่องเที่ยว ทำให้เกิดการจ้างงานในธุรกิจที่เกี่ยวข้อง

กับการท่องเที่ยว และโดยอ้อมทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินตรา และการกระจายรายได้ให้แก่ท้องถิ่น

นิคม จารุมณี (2536, หน้า 5-7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

1. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศ
2. รายได้จากการท่องเที่ยวที่ได้มาในรูปเงินตราต่างประเทศ นี้มีส่วนช่วยสร้างเสถียรภาพให้กับ ดุลยภาพการชำระเงิน
3. รายได้จากการท่องเที่ยวที่จะกระจายไปสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง สร้างงานสร้างอาชีพมากมาย และเป็นการเสริมอาชีพที่เกิดต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว
4. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างงาน อาชีพอย่างมากมาย เนื่องจากเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ต้องใช้คนทำหน้าที่บริการ
5. การท่องเที่ยวจะมีบทบาทในการกระตุ้นการผลิต และนำเอาทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนมาใช้ประโยชน์สูงสุด เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางไปที่ใดก็ต้องจ่ายเป็นค่าอาหารซื้อผลิตผลพื้นเมือง และหากพักแรมก็ใช้จ่ายเป็นค่าที่พัก
6. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรม ที่ไม่มีขีดจำกัดในการจำหน่าย เพราะว่าประชากรของโลกจะเพิ่มจำนวนซื้อตลอดเวลาในขณะที่วิวัฒนาการด้านการขนส่งที่สามารถขนส่งผู้โดยสารเป็นจำนวนมากทำให้ค่าใช้จ่ายในการเดินทางถูกลง การท่องเที่ยวจึงมีได้จำกัดอยู่ในกลุ่มผู้มีรายได้สูงเท่านั้น
7. อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่ขีดจำกัดในเรื่องการผลิต เพราะไม่ต้องพึ่งดินฟ้าอากาศเหมือนการเกษตรอื่นๆ ผลผลิตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่เสนอขายให้แก่นักท่องเที่ยว

ความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านสังคม

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางด้านสังคมสรุปได้ ดังนี้

1. ส่งเสริมความสัมพันธ์ของมนุษยชาติ สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้าของบ้าน และผู้มาเยือน
2. พัฒนาสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคมให้แก่ท้องถิ่นมีการสร้างสิ่งใหม่
3. ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เกิดความภาคภูมิใจ ความสำนึก ตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมรักษาเอกลักษณ์ของชาติ ตลอดจนรักและหวงแหนผืนแผ่นดินของตน

4. ขจัดความแตกต่างระหว่างเมืองและชนบท แก้ปัญหาการหลังไหลเข้ามาหา
งานทำในเมืองของชาวชนบท

5. ช่วยให้ชนบทรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ นำทรัพยากรมาประดิษฐ์
สิ่งของในรูปสินค้าพื้นเมืองและของที่ระลึก สร้างรายได้มาจุนเจือครอบครัว

วรรณ วรชวานิช (2539, หน้า 52-54) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการ
ท่องเที่ยวด้านสังคม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวช่วยสร้างความรู้ความเข้าใจอันดี ระหว่างคนในท้องถิ่นหนึ่งกับ
อีกท้องถิ่นหนึ่ง ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และสร้างความสามัคคีของคนในชาติได้เป็นอย่างดี

2. การท่องเที่ยวช่วยพัฒนา และยกระดับความเจริญของคนในท้องถิ่นนั้นให้
สูงขึ้น

3. ก่อให้เกิดความมั่นคงและปลอดภัยในสังคม ทั้งนี้เมืองท่องเที่ยวจะมีลักษณะ
เป็นเมืองเปิด มีความสะดวกปลอดภัยและเจริญ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยว ซึ่ง
ส่งผลประโยชน์ให้กับประชาชนในท้องถิ่นนั้นด้วย

4. การท่องเที่ยวเป็นการกระจายรายได้ให้แก่เจ้าของท้องถิ่นอย่างทั่วถึง การ
พัฒนาระบบสาธารณสุข และสาธารณูปโภคเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว ย่อมอำนวยความสะดวกแก่
ประชาชนในท้องถิ่นนั้นด้วย

5. การท่องเที่ยวช่วยให้สุขภาพทางกายและจิตดี เนื่องจากได้เดินทางไปยัง
สถานที่ต่าง ๆ ได้พบสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ ได้รับความรู้ และความเพลิดเพลินเป็นการเสริมสร้าง
คุณภาพชีวิตที่ดี

6. การท่องเที่ยวช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี
ที่งดงาม และช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมที่งดงามต่อไป

7. การท่องเที่ยวเป็นการช่วยอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมอันดีงามของท้องถิ่น และ
ช่วยกระตุ้นให้นำประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นออกมาเผยแพร่ เพื่อดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวใน
ท้องถิ่นนั้น

8. การท่องเที่ยวช่วยสร้างความรู้สึภาคภูมิใจ และหวงแหนในมรดก และ
ศิลปวัฒนธรรมของตนตลอดจนช่วยอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

9. การท่องเที่ยวจะส่งผลให้เกิดการพัฒนา และปรับปรุงภูมิประเทศ และ
สภาพแวดล้อมของเมืองให้ดีและสวยงาม

นิคม จารุมณี (2536, หน้า 5-7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านสังคม ดังนี้

1. การท่องเที่ยวช่วยฟื้นฟู อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว สังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่วัฒนธรรมระเบียบประเพณี นาฏศิลป์ การละเล่น เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่นควรค่าแก่การนำออกเผยแพร่ฟื้นฟูและอนุรักษ์ไว้

2. การท่องเที่ยวมีบทบาทในการสร้างความเจริญไปสู่ภูมิภาคต่างๆ เมื่อเกิดการเดินทางท่องเที่ยวจากภูมิภาคหนึ่งไปยังอีกภูมิภาคหนึ่ง ช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดสิ่งใหม่ๆ เป็นการสร้างความเจริญให้แก่ท้องถิ่นเหล่านั้น

สุภาพร มากแจ้ง (2534, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านสังคม ดังนี้

1. ความสำคัญต่อบุคคล การท่องเที่ยวเป็นสิ่งสราญใจ ช่วยให้ผู้มนุษย์ได้รับการพักผ่อนอันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เป็นการเปิดโลกทัศน์ สร้างความเข้าใจระหว่างมนุษย์ชาติ

2. ความสำคัญของการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดการฟื้นฟู และการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และเป็นสิ่งที่น่าสนใจไปสู่ท้องถิ่น ทั้งทางด้านการคมนาคม การสาธารณสุขประภค และมาตรฐานการครองชีพ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิต

ความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านการเมือง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2540, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางการเมือง ดังนี้

1. การเดินทางท่องเที่ยวก่อให้เกิดความมั่นคงปลอดภัย

2. เสริมสร้างความเข้าใจอันดี ที่จะนำไปสู่การเป็นเพื่อนร่วมโลก ที่จะช่วยสร้างสรรค์สัมพันธไมตรี และความสงบสุข

วรรณ วรชวานิช (2539, หน้า 52-54) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวทางการเมือง กล่าวคือ การท่องเที่ยวเป็นสื่อเกี่ยวข้องกับต่อความเข้าใจดีต่อการเมือง เช่น ถ้าสถานการณ์ภายในประเทศสงบเรียบร้อยก็จะทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเจริญก้าวหน้า และในทางกลับกันภาวะตกต่ำของการท่องเที่ยวย่อมบอกถึงภาวะการเมืองของประเทศได้เป็นอย่างดี

นิคม จารุมณี (2536, หน้า 5-7) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวด้านการเมือง ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเป็นมาตรการที่สร้างเสริมความปลอดภัย และความมั่นคงให้แก่พื้นที่ที่ได้รับพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวจะเลือกเดินทางไปเที่ยวจะต้องมั่นใจว่ามีความปลอดภัยทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

2. การท่องเที่ยวช่วยสร้างสันติภาพสัมพันธไมตรี และความเข้าใจอันดีเป็นหนทางที่มนุษย์ต่างสังคมได้พบปะทำความรู้จัก และเข้าใจกัน โดยการเดินทางไปมาหาสู่กัน ผลก็คือความสามัคคีที่จะช่วยรักษาสัมพันธไมตรีให้มั่นคงเป็นการช่วยจรรโลงสันติภาพ

จากทรรศนะของนักวิชาการสรุปความสำคัญของการท่องเที่ยวได้ว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ ดังนี้

1. รายได้จากการท่องเที่ยวเป็นรายได้ที่สร้างอาชีพมากมาย รายได้ที่เกิดขึ้นทำให้เกิดเงินตราต่างประเทศที่จะช่วยสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ และดุลการชำระเงิน

2. การท่องเที่ยวส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี สร้างสรรค์ความเจริญ อนุรักษ์มรดกทางด้านวัฒนธรรมประเพณีที่ดึงดูดใจของชาติ และรู้สึกห่วงแหนในมรดกและศิลปวัฒนธรรม

3. การท่องเที่ยวสามารถสร้างภาพลักษณ์ที่ดี สร้างความเข้าใจอันดี และความประทับใจในเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

4. การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการพัฒนา และปรับปรุงภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมให้สวยงามน่าอยู่เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

5. การท่องเที่ยวทำให้สุขภาพทางกายและทางจิตดี เนื่องจากได้เดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยว

3.2 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

ฉลองศรี พิมลสมพงศ์ (2542, หน้า 3) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวว่า องค์ประกอบของธุรกิจหลากหลายอย่างที่ตอบสนองความต้องการ และอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ได้แก่

1. ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยวโดยตรง คือ ธุรกิจการขนส่ง ธุรกิจที่พักแรม ธุรกิจภัตตาคาร ธุรกิจนำเที่ยว

2. ธุรกิจที่สนับสนุนการท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความสะดวกสบาย และพอใจสูงสุด ได้แก่ ธุรกิจเพื่อการบันเทิง พักผ่อน และกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งธุรกิจสินค้าที่ระลึก ธุรกิจเหล่านี้ทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลายมากขึ้น

3. ธุรกิจการค้า และบริการอื่น ๆ เช่น สถานีบริการน้ำมัน ร้านขายของชำ ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายอุปกรณ์กีฬา ธุรกิจการรักษายาบาล และส่งเสริมสุขภาพ ธุรกิจเสริมความงาม ฯลฯ ซึ่งเป็นธุรกิจที่มุ่งตอบสนองลูกค้าทั่วไป

4. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและการวิจัยการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การส่งเสริม และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การวิจัยและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว การลงทุน และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ให้บริการในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนพัฒนาบุคลากรผู้ให้บริการซึ่งร่วมดำเนินการโดยองค์การภาครัฐ และองค์พัฒนาภาคเอกชน

เอกสารการสอนชุดวิชาการจัดการธุรกิจในพื้นที่ท่องเที่ยว (2546, หน้า 6-7) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของธุรกิจการท่องเที่ยวไว้ว่า ประกอบด้วย

1. ธุรกิจที่พักแรม เพื่อขายบริการที่พักเพื่อคนเดินทาง หรือบุคคลที่ต้องการพักแรม
2. ธุรกิจอาหารและเครื่องดื่ม เป็นธุรกิจที่ให้บริการอาหารและเครื่องดื่มแก่ผู้เดินทาง
3. ธุรกิจการคมนาคมขนส่ง เป็นธุรกิจการเคลื่อนย้ายผู้โดยสาร และสิ่งของจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งด้วยยานพาหนะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการท่องเที่ยว
4. ธุรกิจนำเที่ยว เป็นธุรกิจเกี่ยวกับการนำเที่ยว การบริการหรือการอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการเดินทาง ที่พัก อาหารและเครื่องดื่ม ทัศนอาจร บริการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้ท่องเที่ยว อาจขายบริการโดยผ่านตัวแทนจำหน่ายทางการท่องเที่ยว
5. ธุรกิจตัวแทนจำหน่ายการท่องเที่ยว เป็นการประกอบกิจการในรูปของตัวแทนที่ได้รับอนุญาตให้จำหน่ายสินค้าหรือบริการในนามของธุรกิจท่องเที่ยว โดยได้รับค่านายหน้าเป็นการตอบแทน
6. ธุรกิจสินค้าที่ระลึกหรือสินค้าพื้นเมือง เป็นธุรกิจที่ผลิต และจำหน่ายสินค้าที่นักท่องเที่ยวซื้อ และนำกลับไปภูมิภาคของตนเองเพื่อเป็นที่ระลึก ของฝากหรือแม่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน
7. ธุรกิจนันทนาการ หมายถึง การประกอบธุรกิจเพื่อการเพลิดเพลิน สนุกสนานบันเทิงสำหรับคนเดินทางหรือนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย สวนสนุกในรูปแบบต่าง ๆ สถานบันเทิง
8. ธุรกิจการจัดประชุม นิทรรศการ และการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล เป็นธุรกิจที่จัดให้บริการประชุมแก่กลุ่มหรือสมาคมหรือบริษัทที่มีวัตถุประสงค์ที่แน่นอนล่วงหน้า ธุรกิจการจัด

นิทรรศการหรืองานแสดงสินค้า ธุรกิจจัดนำเที่ยวเป็นหมู่คณะในพนักงานบริษัทเป็นการตอบแทนการทำงาน

ศรียัญญา วรากุลวิทย์ (2537, หน้า 82-83) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว เป็นปัจจัยสำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว
2. การเดินทาง การท่องเที่ยวคือการเดินทางไปให้ถึงจุดหมายที่ตั้งไว้ ต้องสามารถอำนวยความสะดวกในการเดินทางทั้งสภาพยานพาหนะที่ใช้เดินทาง และระบบเส้นทางที่ใช้ในการเดินทางที่มีความปลอดภัย รวมทั้งประหยัดค่าใช้จ่ายในการเดินทาง
3. แรงจูงใจที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว แรงจูงใจนี้ประกอบด้วย แรงจูงใจทางกาย แรงจูงใจทางวัฒนธรรม แรงจูงใจระหว่างบุคคล และแรงจูงใจทางด้านสถานภาพ และความชื่อเสียง
4. ทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวโดยเฉพาะทรัพยากรที่มีลักษณะแตกต่างกับสภาพแวดล้อมของตน

วรรณ วรชวานิช (2539, หน้า 19-23) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ว่า จะต้องประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลายอย่าง สรุปได้ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวถือว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุด ของธุรกิจการท่องเที่ยวซึ่งจะต้องประกอบด้วย ลักษณะของการกระจายรายได้ กิจกรรมต่าง ๆ ของนักท่องเที่ยว ฤดูกาลท่องเที่ยว ทักษะคตินักท่องเที่ยว
2. สินค้าท่องเที่ยวหรือสถานที่ท่องเที่ยว เป็นสินค้าที่รวบรวมเอาสินค้า และบริการหลายประการทั้งที่เป็นรูปธรรม และนามธรรมไว้ด้วยกัน
3. การคมนาคมขนส่ง เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวสามารถดำเนินต่อไปได้
4. ข้อมูลข่าวสารและบริการ ข้อมูลข่าวสารเป็นเอกสารที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ส่วนการบริการเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยการบริการในด้านที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว อาหารและเครื่องดื่ม และสินค้าพื้นเมือง บริการด้านสถานที่ และอุปกรณ์สำหรับออกกำลังกาย
5. ความปลอดภัยและอำนวยความสะดวก แบ่งออกได้ 2 ลักษณะ ดังนี้
 - 5.1 ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว เช่น กำหนดมาตรการต่าง ๆ จัดหน่วยงานพิเศษเพื่อช่วย และให้บริการด้านต่าง ๆ แก่นักท่องเที่ยว

5.2 ด้านการอำนวยความสะดวก เช่น การขนส่งโดยสาร ระเบียบพิธีเข้าเมือง การบริการขนส่งระหว่างท่าอากาศยาน หรือสถานที่ขนส่งโดยสาร

6. โครงสร้างพื้นฐาน เป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนให้ธุรกิจท่องเที่ยวดำเนินไปด้วยดี และก่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินธุรกิจ ได้แก่ การไฟฟ้า การประปา การสื่อสาร ความสามารถในการกำจัดขยะ และสิ่งปฏิกูล สถานพยาบาล

นิคม จารุมณี (2536, หน้า 258-263) กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยว ประกอบด้วยการจัดการธุรกิจ และการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยว คือ

1. การคมนาคมขนส่ง
2. ที่พักแรม
3. ร้านอาหารและภัตตาคาร
4. บริการนำเที่ยวและมัคคุเทศก์
5. สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว
6. ร้ายขายของที่ระลึกและขายสินค้าพื้นเมือง
7. ความปลอดภัย
8. การอำนวยความสะดวกในการเข้า-ออกเมือง
9. การจัดบริการอื่น ๆ สำหรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดงานเลี้ยง และจัดนำ

เที่ยวให้แก่ผู้เข้าชม การจัดทำเอกสารและของแจก

10. การเผยแพร่โฆษณา ได้แก่ การวิจัยตลาด การส่งเสริมการขาย

ดุษฎี ชุมสาย (2527, หน้า 117-129) กล่าวถึง องค์ประกอบของการท่องเที่ยว ไว้ว่า การท่องเที่ยวประกอบด้วย

1. สินค้าการท่องเที่ยวในหมวดประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมศาสนา และการศึกษา และธรรมชาติ
2. โครงสร้างฐานรองรับ ได้แก่ น้ำ ไฟฟ้า ถนนหนทางเชื่อมสถานที่ต่างๆ ระบบสิ่งใดโครก ระบบการสื่อสาร โรงพยาบาล ธนาคาร สถานที่เสริมส่วย สำนักบริการท้องถิ่น ร้านหนังสือ
3. การขนส่ง การเคลื่อนย้ายบุคคลหรือสิ่งของจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง
4. ที่พักแรม หรือที่พักคนเดินทาง ได้แก่ โรงแรม

5. ที่พักแรมแบบอื่นๆ ได้แก่ หมู่บ้านพักผ่อนซึ่งรัฐบาลสร้างขึ้น ที่พักเยาวชนค่ายลูกเสือ บัณฑิต ชะเลต์ ที่ตั้งพักค่าย อาคารนิเวศน์ บ้านพักส่วนบุคคล เตนท์ วัด หอพักนักศึกษา โรงเรียนกบินทอน บ้านพักรับรองของทางราชการ หรือองค์กร

6. สถานประกอบการเชิงการท่องเที่ยวอื่น ๆ เพื่อให้การท่องเที่ยวดำเนินไปได้ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง การพักผ่อน ความสนุกสนานในบริเวณท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ หรืองานธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น การกีฬา พิพิธภัณฑ์ ห้องประชุมสัมมนา โรงแรมสห

3.3 เหตุผลของการท่องเที่ยว

นิคม จารุมณี (2536, หน้า 33) อธิบายว่านักท่องเที่ยวภายในประเทศล้วนเป็นผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงสรุปเหตุผลที่สำคัญได้ ดังนี้

1. ความเครียดในการทำงาน ด้วยเหตุนี้ร่างกายจึงจำเป็นต้องการพักผ่อน เพื่อให้การทำงานในช่วงต่อไปมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น การหยุดงานจึงเป็นเรื่องที่สำคัญกับการใช้เวลาว่างที่ปรากฏในช่วงระยะเวลาดังกล่าว กิจกรรมการพักผ่อนของประชากรเหล่านั้นที่สำคัญอย่างหนึ่ง

2. รายได้ของประชากรดีขึ้น จากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี และสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลงาน และประดิษฐ์คิดค้นสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ขึ้นมา ซึ่งจะทำให้ประชากรมีงานทำ มีรายได้เพิ่มขึ้นส่งผลให้ประชากรมีความต้องการที่จะเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการพักผ่อน และหาความรู้เพิ่มเติมให้แก่ตนเอง

3. ความสะดวกทางด้านการคมนาคม ในสภาพปัจจุบันการเดินทางติดต่อ กันระหว่างสถานที่ต่าง ๆ กระทำได้สะดวกและรวดเร็ว มีการก่อสร้างเส้นทางผ่านเข้าไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อลดค่าใช้จ่ายและระยะเวลา ประกอบกับการเดินทางที่สะดวกจึงเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ประชากรเข้าไปใช้บริการ

4. มีเวลาว่าง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีจึงมีการนำเครื่องมือ และเครื่องจักรชนิดต่าง ๆ มาใช้ทำงานแทนคนทำให้การผลิตสินค้าทำได้อย่างรวดเร็ว อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้คนมีเวลาว่างนำไปใช้แสวงหาความสุขทางด้านการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ได้ตามโอกาส และสภาพเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวย

5. จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้สภาพชุมชนเมืองเกิดสภาพความแออัด สภาพแวดล้อมทั่วไปในเมืองเกิดมลภาวะสถานที่ท่องเที่ยวมีจำกัด ดังนั้นการที่จำนวนประชากร

เพิ่มมากขึ้น ความต้องการสถานที่ และการเดินทางท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างถิ่นหรือต่างแดนจึงเพิ่มมากขึ้น

นวนิธย์ คงชีพา (2550, หน้า 10) เหตุผลของการท่องเที่ยว สรุปได้ ดังนี้

1. การเข้าร่วมประชุม
2. การเยี่ยมเพื่อนและญาติพี่น้อง
3. การไปติดต่อธุรกิจ
4. การไปรักษาโรค และรับการส่งเสริมสุขภาพ
5. ความต้องการไปในที่มีอากาศอบอุ่น หรือเย็นกว่า
6. การไปพักผ่อน หลีกหนีความจำเจ และความเครียด
7. การเที่ยวชมสวนสนุก นิทรรศการ สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ และ

วัฒนธรรม

8. การเข้าชมการแข่งขันกีฬา การประกวด
9. การไปศึกษาต่อ ศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
10. การไปเยี่ยมสถานที่เกิดของตนเอง หรือบรรพบุรุษ
11. การเข้าร่วมพิธีแต่งงาน งานศพ หรือพิธีการทางราชการหรือศาสนา

จึงสรุปได้ว่า การที่ประชากรมีความเคร่งเครียดกับการทำงานมากขึ้นประชากรมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น อันเนื่องมาจากการมีรายได้สูง การพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอ ตลอดจนการพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์แหล่งข้อมูลและสถานที่ท่องเที่ยวให้ทันสมัยถูกหลักวิชาการ สามารถเอื้ออำนวยความสะดวกได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งกว่านั้นการที่ประชากรเพิ่มมากขึ้น เป็นการผลักดันให้เกิดการแสวงทางออกเพื่อเป็นการผ่อนคลายความเครียด ด้วยการสร้างทัศนคติ และการพัฒนาค่านิยมการท่องเที่ยว เพื่อศึกษาหาความรู้ และความบันเทิงจากมรดกทางวัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาของมนุษย์แต่ละท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การสร้างคุณค่า และความพึงพอใจให้กับความเป็นมนุษย์

3.4 ผลกระทบของการท่องเที่ยว

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542, หน้า 157-160) ในรอบศตวรรษที่ผ่านมาจำนวนของประชากรประเทศต่างๆ ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วชีวิตความเป็นอยู่เริ่มดีขึ้น ประชากรมีโอกาสดทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การศึกษา การเมือง การปกครอง มากขึ้นและรับข้อมูลข่าวสารได้อย่างทั่วถึงทั้งยังมีการพัฒนาค่านิยมให้สอดคล้องกับสังคมโลกหรือยุคโลกาภิวัตน์ และเนื่องจากสังคมไทยเดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่ยังอาศัยอยู่ในเขตชนบทที่ต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ และชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติอย่างแนบแน่น เมื่อมีการพัฒนาการท่องเที่ยว

เกิดขึ้น จนเป็นผลกระทบต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และทัศนคติของประชากรโดยส่วนรวมทั้งผลดี และผลเสียมากขึ้นตามลำดับ ซึ่งผลกระทบของการท่องเที่ยวจำแนกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1. ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ รายได้ที่เข้ามาสู่ประเทศจากการท่องเที่ยวเป็น “รายได้จำเป็น” ประเภทหนึ่ง การที่นักท่องเที่ยวนำเงินมาใช้จ่าย จะทำให้เกิดกระแสการเงินหมุนเวียนเกิดขึ้นทำให้ประชากรมีงบทำเพิ่มขึ้น และผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจที่ตามมาคือ ทำให้ค่าครองชีพของประชากรในแหล่งท่องเที่ยวเหล่านั้นสูงขึ้น สินค้าส่วนมากราคาแพง ค่าจ้างแรงงานจึงสูงตามไปด้วยซึ่งพอสรุปได้ถึงผลกระทบดังนี้

ตาราง 1 ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ

ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลลบ
1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น	1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหารายได้นอกฤดูกาลท่องเที่ยวแก่ท้องถิ่น
2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในท้องถิ่น	2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพของแรงงานในท้องถิ่นจากการใช้เครื่องจักรกลสมัยใหม่
3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างสรรคอาชีพ และการจ้างงานแก่ท้องถิ่น	3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาค่าครองชีพสูงแก่ท้องถิ่น
4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำรายได้สู่ท้องถิ่น	4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการสั่งซื้อสินค้าจากต่างประเทศทดแทนสินค้าพื้นเมือง
5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการกระจายรายได้สู่ภูมิภาค	5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาแก่งแย่งผลประโยชน์ในท้องถิ่น
6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเพิ่มรายได้ต่อหัวของท้องถิ่น	6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาส่วนแบ่งผลประโยชน์ของท้องถิ่น
7. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการกระตุ้นการผลิตของท้องถิ่น	7. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาราคาที่ดินในท้องถิ่นราคาสูงขึ้น

การท่องเที่ยวสามารถทำรายได้เพิ่มแก่ท้องถิ่นเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันทำให้สินค้าและบริการค่าครองชีพต่างๆ ในแหล่งท่องเที่ยวสูงขึ้น การลงทุนด้านการก่อสร้างจะมีผลให้ชาวนา ชาวไร่ หันมาหาแรงงานที่มีค่าตอบแทนสูงกว่าเป็นผลให้ผลผลิตทางการเกษตรลดลง

ในขณะที่ความต้องการผลผลิตเพิ่มขึ้น การป้องกันผลกระทบด้านนี้ทำได้โดยการกำหนดให้มีแผนส่งเสริมด้านการศึกษา และฝึกอบรมให้ประชากรในท้องถิ่นนั้น สามารถประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

2. ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านสังคมและศีลธรรม เนื่องจากแล้วพื้นฐานทางด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจของนักท่องเที่ยว และท้องถิ่นต่างกับการผสมผสานกันในเรื่องดังกล่าวจะเกิดประโยชน์ แต่ในขณะเดียวกันจะเป็นตัวการสำคัญให้ท้องถิ่นพยายามต่อสู้เพื่อยกฐานะให้เท่าเทียมกับนักท่องเที่ยว ซึ่งพอสรุปได้ถึงผลกระทบ ดังนี้

ตาราง 2 ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านสังคมและศีลธรรม

ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลลบ
1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงแบบแผนการประกอบอาชีพของท้องถิ่น	1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และศีลธรรมของสังคมท้องถิ่น
2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างสรรค์ความเจริญทางสังคมแก่ท้องถิ่น	2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาความผูกพันของครอบครัวเพิ่มมากขึ้น
3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยยกมาตรฐานการครองชีพของท้องถิ่น	3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมในสังคมของท้องถิ่น
4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวของท้องถิ่น	4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงอุปนิสัยอันดีของท้องถิ่น
5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวกับท้องถิ่น	5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาเพศพาณิชย์ในท้องถิ่น
6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความสามัคคีแก่ท้องถิ่น	6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการอพยพย้ายถิ่นของท้องถิ่น
7. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการป้องกันการอพยพย้ายถิ่นของท้องถิ่น	7. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการหลอกลวงเอาเปรียบนักท่องเที่ยวของท้องถิ่น
8. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการเสริมสร้างการศึกษาแก่ท้องถิ่น	8. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นในท้องถิ่น
9. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความปลอดภัยแก่ท้องถิ่น	9. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งระหว่างนักท่องเที่ยวกับท้องถิ่น

การท่องเที่ยวก่อให้เกิดการสร้างงาน และการกระจายรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นใน บางครั้งประชากรในกลุ่มมักจะหาโอกาสหาทำไร ชูตริต หลอกลวงนักท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหา ความเสื่อมถอยด้านความประพฤติศีลธรรมของคนในท้องถิ่นนั้น

3. ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม จากสภาพทั่วไปทางด้าน ภูมิศาสตร์ย่อมก่อให้เกิดการแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมขึ้นมา และเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้เกิดการ ท่องเที่ยวภายในประเทศขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่านักท่องเที่ยวจากประเทศอุตสาหกรรมเข้ามา ท่องเที่ยวภายในประเทศที่กำลังพัฒนา ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับ ท้องถิ่นอาจจะทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจกันและกันเกิดขึ้น ซึ่งพอสรุปได้ถึงผลกระทบ ดังนี้

ตาราง 3 ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านศิลปวัฒนธรรม

ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลลบ
1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้ ศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นเป็น สิ่งดึงดูดใจ นักท่องเที่ยว	1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการขัดแย้งทาง ศิลปวัฒนธรรมระหว่างนักท่องเที่ยวกับท้องถิ่น
2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้าง ความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ของท้องถิ่น	2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการ เปลี่ยนแปลงค่านิยมทางศิลปวัฒนธรรมของ ท้องถิ่น
3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วย พัฒนาฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น	3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการ เปลี่ยนแปลงรูปแบบศิลปวัฒนธรรม อย่าง รวดเร็วแก่ท้องถิ่น
4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้าง ความรัก ความหวงแหนและความภาคภูมิใจ ของศิลปวัฒนธรรมประเพณีแก่ท้องถิ่น	4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการลดคุณค่า ของศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น
5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการ ร่วมมือร่วมใจช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของ ท้องถิ่น	5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการลดคุณค่า ของศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น
6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการ ส่งเสริมการผลิต และจำหน่ายงานศิลป วัฒนธรรมแก่ท้องถิ่น	6. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลาย ศิลปวัตถุของท้องถิ่น

จากการผลิตศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุโดยไม่คงเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ซึ่งเป็นการทำลายคุณค่าทางศิลปะของโบราณวัตถุ เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ หากมีการวางแผนเป็นอย่างดีแล้วการท่องเที่ยวต้องอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเก่าแก่เอาไว้ แต่บ่อยครั้งวิธีการ และเป็นขบวนการสำหรับนักท่องเที่ยว

4. ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ แผนงานที่ขาดประสิทธิภาพจะมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านธรรมชาติ และวัฒนธรรม บางครั้งการออกแบบขึ้นมาเพื่อ เอาใจนักท่องเที่ยว หรือเชิงพาณิชย์มากกว่าการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม จึงทำให้ทัศนียภาพของบริเวณนั้นเสียไป เพื่อการบูรณะสถานที่ท่องเที่ยวให้สวยงามต้องอาศัยวิธีวางแผนที่มีประสิทธิภาพ การบริหารงานและการวางรูปแบบที่ดี มีการแนะนำสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวเพื่อชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งพอสรุปได้ถึงผลกระทบดังนี้

ตาราง 4 ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์

ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลบวก	ผลกระทบของการท่องเที่ยวด้านผลลบ
1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น	1. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ของท้องถิ่น
2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยรักษาสีเขียวของท้องถิ่น	2. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลายทรัพยากรชีวภาพของท้องถิ่น
3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการช่วยฟื้นฟู และเสริมคุณค่าของสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น	3. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหามลภาวะในท้องถิ่น
4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น	4. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการหลุดตัวของทรัพยากรดินในท้องถิ่น
5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์ในการค้นคว้าแนวทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น	5. การท่องเที่ยวก่อให้เกิดปัญหาการทำลายภูมิทัศน์ของท้องถิ่น

สรุปได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ จะทำให้เกิดทั้งผลบวกและผลลบ ซึ่งคงความรุนแรงจะมีมากน้อยย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม และการบริหารจัดการในแต่ละท้องถิ่น ผลกระทบจะขึ้นมากน้อยขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ประการ คือ (ถาวร พงษ์พานิช, 2547, หน้า 40)

1. นโยบายของรัฐบาล กล่าวคือ แผนแม่บทหรือแผนระยะยาว และแผนระยะสั้นที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวต้องชัดเจน สามารถนำไปปฏิบัติและเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตประชากรทุกระดับได้เป็นอย่างดี

2. สถาบันทั้งภาครัฐและเอกชนในท้องถิ่น กล่าวคือ ความล้มเหลวของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ผ่านมา มักเกิดความล้มเหลวของผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ของสถาบันขาดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับการบริหารจัดการในเชิงพัฒนาที่ผสมกลมกลืนระหว่างศาสตร์ที่เป็นสากล ท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อในคงคุณค่า และเอกลักษณ์ที่มีความสำคัญในเชิงศึกษาการกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณลักษณะเฉพาะที่สะท้อนให้เห็น ความมีอารยธรรมเป็นของตนเองเอาไว้มากกว่าเชิงพาณิชย์ และมีการปรุงแต่งมากเกินไปจนเกินความเป็นจริง ผู้บริหารในระดับท้องถิ่นที่มีใช้คนในพื้นที่ทำให้เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ดีพอ จึงใช้อำนาจ และยึดแนวความคิดของตนเองทำให้เกิดผลกระทบต่อเอกลักษณ์เฉพาะลดคุณค่าลง

3. คุณภาพของประชากรในท้องถิ่น กล่าวคือ ประชากรที่อาศัยอยู่ใกล้บริเวณสถานที่ท่องเที่ยวบางแห่งขาดความรู้ความเข้าใจ และมองไม่เห็นคุณค่าในวัฒนธรรมของตนเองไม่มีการห้ามปราม และต่อต้านเมื่อเห็นนักท่องเที่ยวแสดงพฤติกรรมไม่เหมาะสม มีการเอารัดเอาเปรียบแสดงอาการดูถูกเหยียดหยามซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบในทางเสียหายต่อตนเอง ท้องถิ่น และประเทศชาติโดยส่วนร่วม

4. ผลกระทบของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ไม่ได้มีการศึกษาอย่างจริงจัง แต่จากตัวอย่างที่เกิดขึ้นในที่ต่างๆ ที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นสิ่งที่ต้องพึงระมัดระวัง เพราะระบบนิเวศเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนเปราะบางเชื่อมโยงกันทั้งระบบ ดังนั้นการควบคุมจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวคือ การใช้ประโยชน์จากแหล่งท่องเที่ยว โดยที่ยังสามารถรักษาสมดุลของระบบนิเวศให้คงอยู่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทั้งในภาครัฐบาลและเอกชน ที่จะให้ความร่วมมือกัน เพื่อให้การควบคุมจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การมีกรอบแนวปฏิบัติที่ชัดเจนของหน่วยภาครัฐบาลย่อมทำให้ภาคเอกชนสามารถดำเนินธุรกิจเพื่อความยั่งยืนได้มากขึ้น

5. สภาพทั่วไปในด้านการท่องเที่ยวภายในอุทยานประวัติศาสตร์ จากข้อมูลสถิติจำนวนนักท่องเที่ยวพบว่า จำนวนรวมของนักท่องเที่ยวมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นทุกปีโดยเกือบทั้งหมดเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย สัดส่วนของนักท่องเที่ยวกลุ่มนักเรียน และนักศึกษาที่มีประมาณหนึ่งในสี่ของนักท่องเที่ยวทั้งหมดของแต่ละปี

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ความหมายของการมีส่วนร่วม

Reeder (1963, p. 39) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การร่วมกันในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่ม

WHO / UNICEF (1978, pp. 4-8) ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วมคือการที่กลุ่มของประชาชนก่อให้เกิดการรวมตัวที่สามารถจะกระทำการตัดสินใจใช้ทรัพยากร และมีความรับผิดชอบในกิจกรรมที่กระทำในกลุ่ม

Peter Oakley and David Marsden (1991, pp. 17-20) กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไปสัมพันธ์กับเรื่องการสร้างประชาธิปไตยทางการเมือง หรือมิฉะนั้นก็เอาไปเกี่ยวพันกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือการเติบโตตามคำว่า “พัฒนา” ขึ้นมา หรือที่ใช้กันบ่อย ๆ คือ ในแง่ที่รัฐบาลจะเข้าไปกับสภาพของการ “มีส่วนร่วม” ที่รัฐบาลใช้

ความหมายของการมีส่วนร่วมอย่างกว้างๆ เช่น การมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจ การให้ประชาชนเข้าร่วมกับกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการดำเนินการของโครงการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการเหล่านี้ ล้วนเป็นข้อความที่ดูจะมีความคล่องตัว ดูเป็นการปฏิบัติงานที่จริงจัง ซึ่งบ่งบอกว่าโครงการหรือแผนงานนั้น การมีส่วนร่วมจะมีการกำหนดวัตถุประสงค์และขั้นตอนการดำเนินงานอย่างไร สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมที่ระบุค่อนข้างเฉพาะเจาะจง เช่น การที่จะให้ประชาชนมีทั้งสิทธิและหน้าที่ที่จะเข้าร่วมแก้ปัญหาของเขา ให้เขาเป็นผู้มีความริเริ่มและมุ่งใช้ความพยายามและความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและความคุ้มครองทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาเหล่านี้ ก็เป็นการแสดงถึงความหมายที่บอกถึงสภาพการมีส่วนร่วมที่เน้นให้กลุ่มร่วมดำเนินการ และมีจุดสำคัญที่จะให้การมีส่วนร่วมนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างแข็งขัน มิใช่เป็นไปอย่างเฉยเมยหรือมีส่วนร่วมพอเป็นพิธีเท่านั้น

Goodman (1998 อ้างอิงใน พงษ์ธร ธัญญสิริ, 2543, หน้า 37) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง

1. กระบวนการซึ่งมวลชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจกรรมของส่วนรวม

2. มวลชนที่เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน ตลอดจนทรัพยากรของตนต่อกิจกรรมนั้น ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า การเกี่ยวข้องของกิจกรรมต่าง ๆ ของมวลชน ในกิจกรรมต่าง ๆ จะมี 2 ด้าน คือ

2.1 ด้านความคิดหรือกำหนดนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับคือ

2.1.1 มวลชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลข่าวสาร ข้อคิดเห็น (Information Input)

2.1.2 มวลชนมีส่วนแบ่งในอำนาจตัดสินใจ (Share Decision Making)

2.1.3 มวลชนเป็นผู้กำหนดนโยบาย (Policy Formulation)

2.2 ด้านทำหรือด้านดำเนินการตามนโยบาย ซึ่งแบ่งได้อีก 3 ระดับ คือ

2.2.1 ร่วมกำหนดเป้าหมายแผนงาน (Participation on Formulating Objective and Plan)

2.2.2 ร่วมดำเนินการในกระบวนการจัดการ (Participating on Manageme Resourecs)

2.2.3 ร่วมหนุนช่วยทรัพยากรการบริหาร (Supporting on Management Resources)

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชน

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (Mental and Emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (Contribution) บรรลุจุดหมายของกลุมนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527, หน้า 2) ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ และสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกสังคม

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 6) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน การสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งรูปแบบส่วนบุคคล กลุ่มชนสมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน

ปรีชา เวสวรัช (2528, หน้า 5) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมซึ่งมุ่งสู่การพัฒนาของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528, หน้า 288) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึง พฤติกรรมอันประกอบด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการเมืองและไม่ใช่ทางการเมือง หรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ร่วมกันนั่นเอง

กล่าวโดยสรุปแล้ว “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนมีความหมายเป็น 2 นัยด้วยกัน คือ (พรชัย รัศมีแพทย์, 2540, หน้า 225-226)

1. ความหมายอย่างกว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของประเทศ และการบริหารประเทศ โดยผ่านกระบวนการทางการเมือง เช่น การเป็นผู้บริหารพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง การเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การเป็นรัฐมนตรี การเป็นคณะรัฐมนตรี เป็นต้น รวมถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่นและการเป็นสมาชิกสภาท้องถิ่นด้วย

2. ความหมายอย่างแคบ การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การที่ประชาชนเข้าไปช่วยสนับสนุนงานซึ่งเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยกระทำการภายในกรอบของกฎหมายหรือนโยบายของรัฐ เงื่อนไขและปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วม

การที่ชุมชนจะตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วมกันในงานยุติธรรมชุมชน และร่วมรับผิดชอบในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในของบุคคล ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้นจากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ ดังต่อไปนี้

Cohen and Uphoff (1877, pp. 17-19) เสนอว่าบุคคล 4 ฝ่ายมีส่วนสำคัญในการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชนบท ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ และบุคคลภายนอก สำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นยังมีปัจจัยหลายปัจจัยที่มีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง ได้แก่

1. อายุและเพศ
2. สถานภาพในครอบครัว
3. ระดับการศึกษา
4. สถานภาพทางสังคม เช่น ชั้นทางสังคม ศาสนา
5. อาชีพ
6. รายได้และทรัพย์สิน
7. ระยะเวลาในท้องถิ่น และระยะเวลาที่อยู่ในโครงการ

8. ที่ดินถือครองและสถานภาพแรงงาน

ทัตดาว บุญपाल (2530, หน้า 27) กล่าวว่าไว้ว่า การมีส่วนร่วมทางสังคมของชุมชนของบุคคลนั้น มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง คือ สถานภาพทางสังคม สถานภาพทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางอาชีพ และที่อยู่อาศัย โดยบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจตกต่ำ จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนน้อยกว่าบุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจสูง นอกจากนั้นแล้วได้มีการแหล่งอำนาจและการตัดสินใจในการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน 13 ตัวแปร ซึ่งจากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือ ด้านการศึกษา และการเงินเป็นสิ่งที่แสดงถึงสถานภาพทางสังคม แหล่งอำนาจทั้งสองชนิดนี้ ถ้าผู้ใดได้ครอบครองหรือมีไว้ ก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทสูงในชุมชน โดยเฉพาะในการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

นอกจากฐานะทางเศรษฐกิจและระดับการศึกษาแล้ว คุณลักษณะทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนนิสัย ประเพณีในชุมชน ก็อาจมีผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเช่นเดียวกัน

2. ขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน

Cohen and Uphoff (1980) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา (Analysis)
2. การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการแก้ไขปัญหา (Decision Making)
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการแก้ไขปัญหา (Implementation)
4. การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ (Benefits)
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

ทัศนีย์ ไทยาภิรมย์ (2526) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 4 ขั้นตอน

ดังนี้

1. ร่วมคิด : สภาพปัญหาที่มีอยู่ และสาเหตุปัญหา
2. ร่วมวางแผน : วิเคราะห์สาเหตุ จัดลำดับความสำคัญของปัญหาพิจารณา
3. ร่วมดำเนินการ : ดำเนินงานตามโครงการและแผนกำหนดโครงการ และแผนงาน
4. ร่วมติดตามประเมินผล : ประเมินผลความสำเร็จหรือล้มเหลวเป็นระยะ ๆ และ

ทางเลือก

แก้ไข

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2527) กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหา
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม
3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527, หน้า 212-213) กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องให้บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ 7 ประการ คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในองค์กร
2. ร่วมคิดหรือสร้างรูปแบบวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาขององค์กร หรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อองค์กร หรือสนองความต้องการขององค์กร
3. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดหรือแก้ไขและสนองความต้องการขององค์กร
4. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนโครงการของชุมชน ตามขีดความสามารถของตนเอง และของหน่วยงาน
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ทำไว้ ทั้งภาครัฐและเอกชน ให้เกิดประโยชน์ได้ตลอดไป

อดิน ระพีพัฒน์ (2527, หน้า 320) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทางและวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนา
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

3. รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน

องค์การสหประชาชาติ (United Nations, 1981) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้

ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง ซึ่งเป็นไปโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันขึ้นเองเพื่อแก้ไขปัญหาของกลุ่มของตนเอง โดยเน้นการกระทำที่มิได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งมีรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย

2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล เป็นรูปแบบโดยทั่วไปของประเทศที่กำลังพัฒนา

3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมภายใต้การดำเนินนโยบายของรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้ผลระยะยาว และจะมีผลเสียคือไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุด

4. แนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชน

สมลักษณ์ ไชยเสรีรัฐ (2549, หน้า 142-149) ได้แบ่งแนวทางการจัดการการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 3 ด้านหลัก คือ ด้านประชาชน (Public) ด้านการมีส่วนร่วม (Participation) และด้านภาครัฐ โดยการมีส่วนร่วม (Participation) มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ประชาชนที่เป็นบุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินการพัฒนาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่างๆ หรือกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมประเมินผล เพื่อให้เกิดการยอมรับ และก่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดกันทุกฝ่าย ดังนี้

4.1 การรับรู้ (Perception)

ต้องสร้างสำนึกให้ทั้งภาครัฐและประชาชน มีความตระหนัก การรับรู้ การยอมรับในสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมของทุกกลุ่มทุกฝ่าย โดยภาครัฐนั้น เจ้าหน้าที่ของรัฐจะต้องสร้างสำนึกใหม่ว่ากิจการที่ตนรับผิดชอบไม่ใช่ “รัฐกิจ” หรือ “กิจการของรัฐ” ที่ตนเท่านั้น มีสิทธิตัดสินใจ แต่เป็นสาธารณกิจที่สาธารณชนชอบที่จะมีส่วนร่วมในการคิด ร่วมกระทำหรือตรวจสอบ หากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ปรับทัศนคติให้ได้เช่นนี้ ก็จะต้องเผชิญกับสภาวะที่อาจเกิดข้อขัดแย้งกับประชาชนกลุ่มที่ต้องการมีส่วนร่วมได้ ส่วนภาคประชาชน การตระหนัก การรับรู้และยอมรับในสิทธิและหน้าที่ตลอดจนการมีส่วนร่วมนั้น ต้องเข้าใจว่าตนและผู้อื่น ต่างก็มีสิทธิหน้าที่และส่วนร่วมเสมอกันตามหลักการเท่าเทียมกัน ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องยอมรับการ “รวมขอม” และ “ประสานประโยชน์” มิฉะนั้นความแตกต่างในผลประโยชน์และจุดยืน จะนำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรงในที่สุด

4.2 ทัศนคติ (Attitude)

ต้องสร้างความเข้าใจและปรับทัศนคติของบุคลากรภาครัฐและภาคประชาชนทั้งสองฝ่าย ให้มีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ ภาครัฐจะต้องเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นสิ่งที่ต้องส่งเสริมเพื่อประโยชน์หลายประการ อาทิ เพื่อการได้ข้อมูล ข้อเท็จจริง และความคิดที่หลากหลาย รวมทั้งบุคลากรภาครัฐผู้รับผิดชอบด้านการมีส่วนร่วม จะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อประชาชนและต่อกระบวนการมีส่วนร่วม มีการปรับปรุงบทบาทและค่านิยม ตลอดจนต้องมีความอดทนในการทำงานกับประชาชน เพราะการมีส่วนร่วมต้องใช้ระยะเวลายาวนาน ต้องทำอย่างต่อเนื่อง และมีความจริงใจต่อประชาชน ในขณะเดียวกันภาคประชาชนเองก็ควรมีท่าทีที่เข้าใจความสำคัญของการมีส่วนร่วมของประชาชน และจะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อกระบวนการมีส่วนร่วม และต่อเจ้าหน้าที่เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและเจ้าหน้าที่ ทำให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันมากขึ้น ส่งผลให้กิจกรรมการมีส่วนร่วมบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น หากทั้งสองฝ่ายต่างมีทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมและต่อกันแล้ว ความร่วมมือ “ประชารัฐ” ก็จะสามารถเกิดขึ้น

4.3 การเป็นตัวแทน (Representation)

การสรรหาและคัดเลือกตัวแทน จะต้องคำนึงถึงประชาชนทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย เพื่อให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ที่หลากหลายทุกกลุ่มนั้นมีตัวแทนเข้าไปร่วมด้วย จะได้ ประสานผลประโยชน์กันจนลงตัวและเกิดความเป็นธรรมขึ้น รวมทั้งควรคำนึงถึงคุณสมบัติของตัวแทนที่ต้องการด้วย โดยพิจารณาจากคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ เช่น ทักษะและความสามารถที่เกื้อหนุนกัน ความสอดคล้องของเทคโนโลยี วัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรมองค์กร การตอบสนองซึ่งกันและกัน ความรับผิดชอบ ความมั่นคงด้านการเงิน ความสามารถในการสร้างความเชื่อมั่น เป็นต้น นอกจากนี้ กลุ่มที่เป็นตัวแทนจะต้องมีความน่าเชื่อถือจากกลุ่มทั้งหลายหรือ ผู้มีส่วนได้เสีย และมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ต้องตระหนักถึง คือสมาชิกที่เป็นตัวแทนต้องมีความรู้สึกที่จะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน

4.4 ความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust)

การมีส่วนร่วมนั้น ต้องสร้างให้สมาชิกมีความเข้าใจและมีความจริงใจในการเข้าร่วมสิ่งที่จะได้ตามมาคือความเชื่อมั่นและไว้วางใจ (Trust) ในองค์กร โดยการสร้างความเชื่อมั่นและไว้วางใจกันนั้น ต้องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน กำหนดให้เป็นรูปธรรมและเป็นวัฒนธรรมขององค์กร ซึ่งการสร้าง ความเชื่อถือ ศรัทธา ความไว้วางใจกันและกัน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กระบวนการมีส่วนร่วมประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว การสร้างความเชื่อถือไว้วางใจอาจทำได้คือการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การดำเนินกิจกรรมการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง และนำเสนอข้อมูลข้อเท็จจริงอย่างตรงไปตรงมาครบถ้วน รวมทั้งต้องมีการติดต่อระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอบ่อยครั้ง

และทำอย่างตั้งใจทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการภายในองค์กร ซึ่งเป็นสิ่งที่จะทำให้เกิดความสำเร็จในการสร้าง และดำรงไว้ซึ่งความเชื่อมั่น และความไว้วางใจการร่วมมือซึ่งกันและกัน

4.5 การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร (Information-sharing)

สร้างกลไกเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เนื่องจากการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ทำให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งด้านที่เป็นข้อเท็จจริงและด้านที่เป็นความคิด ความรู้สึก ความคาดหวัง ได้ถูกแสดงออกมาอย่างหลากหลายลุ่มลึกและสมบูรณ์ครบถ้วนมากขึ้น ซึ่งจะทำให้การวินิจฉัยปัญหาและการเสนอทางเลือกในการแก้ไขปัญหาที่หลากหลาย และตรงกับความต้องการมากขึ้น ผลที่ตามมาคือทำให้การตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย และการวางแผนดำเนินไปได้ อย่างรอบรู้ รอบคอบและรอบด้านยิ่งขึ้น โดยการที่ประชาชนจะมีส่วนร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้น จำเป็นที่จะต้องมีความรู้ และมีข้อมูลข่าวสารเพียงพอ ในนโยบายที่ตนต้องการมีส่วนร่วม ข้อมูลข่าวสารเหล่านี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นของหน่วยงานที่เป็นผู้เริ่มนโยบาย บางส่วนเกิดจากการศึกษาของนักวิชาการและองค์กรพัฒนาเอกชน ดังนั้นประชาชนที่สนใจการมีส่วนร่วมกับนโยบายใดอาจไปขอความร่วมมือและข้อมูลจากบุคคลและองค์กรเหล่านั้น

4.6 จันทามติ (Consensus)

การมีส่วนร่วมเป็นการสร้างจันทามติ โดยการให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนเข้าร่วม ในการหาวิธีแก้ไขปัญหาที่ยุ่ยากซับซ้อนร่วมกัน หาทางออกสำหรับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในทางสันติ เป็นที่ยอมรับหรือเป็นจันทามติของประชาสังคม ซึ่งทุกคนยินยอมเห็นพ้องต้องกันในทุก ๆ ขั้นตอนของกระบวนการมีส่วนร่วม โดยเสาหลักของการมีส่วนร่วมที่ดีก็คือการที่ประชาชนสามารถที่จะร่วมมือกัน ลดความขัดแย้ง สร้างข้อตกลงที่มั่นคงยืนยาว การยอมรับระหว่างกลุ่ม และหาข้อสรุปร่วมกันได้ทุกฝ่าย แม้ว่าอาจจะมีความเห็นที่แตกต่างกันก็ตาม ก็ต้องสามารถที่จะปรับความเห็นที่ต่างกัน โดยการเจรจาข้อยุติที่ทุกฝ่ายยอมรับกันได้อย่างสันติวิธี เพื่อนำไปสู่ข้อสรุปที่เห็นพ้องหรือจันทามติร่วมกันได้ทุกฝ่าย

4.7 การมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction)

องค์กรการมีส่วนร่วมต้องสร้างให้เกิดการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในองค์กร คือ จะต้องจัด กิจกรรมที่ทำให้มีการพบปะ พูดคุย แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็นของกันและกันเป็นการสื่อสารแบบ 2 ทาง (Two Ways Communication) ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่การลดอคติที่มีต่อกันและเกิดความเข้าใจที่ดีขึ้นระหว่าง ผู้ที่เข้าร่วม สิ่งเหล่านี้ นับว่าเป็นกลไกที่จะช่วยป้องกันความขัดแย้ง ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือกรณีที่มีความขัดแย้งเกิดขึ้นแล้ว ก็จะเป็นกลไก ที่ช่วยบรรเทาความขัดแย้งให้ลดระดับความรุนแรงลงได้ ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ในกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนก็ เพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและรับการสนับสนุน

จากสาธารณชน ซึ่งเป้าหมายของกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การให้ข้อมูลต่อสาธารณชน และให้สาธารณชนแสดงความคิดเห็นต่อโครงการที่น่าเสนอหรือนโยบายรัฐ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาเพื่อหาทางออกที่ดีที่สุด ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์ที่ดีสำหรับทุก ๆ คน

4.8 ความประสงค์หรือความมุ่งหมาย (Purpose)

ต้องกำหนดความประสงค์หรือความมุ่งหมายในการมีส่วนร่วมไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นไปเพื่ออะไร ผู้เข้าร่วมจะได้ตัดสินใจถูกว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ การมีความมุ่งหมายที่ต้องการบรรลุชัดเจน จะนำทางให้สมาชิกผู้เข้าร่วมได้เข้าใจตรงกันและเดินไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นความเป็นเอกภาพทางความคิดเห็น เอกภาพในการดำเนินกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กร นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมต้องมีกิจกรรมเป้าหมาย ในการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมต้องระบุลักษณะของกิจกรรมว่า มีรูปแบบและลักษณะอย่างไร เพื่อที่ประชาชนจะได้ตัดสินใจว่า ควรเข้าร่วมหรือไม่ รวมทั้งขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องระบุว่าในกิจกรรมแต่ละอย่างมีกี่ขั้นตอน และประชาชนสามารถเข้าร่วมในขั้นตอนใดบ้าง

4.9 การประเมินผล (Appraisal)

ต้องมีระบบการประเมินผล เนื่องจากการประเมินผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในกระบวนการมีส่วนร่วม และถือเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารในการบริหารทรัพยากรบุคคลให้เกิดประโยชน์สูงสุด องค์กรใดที่มีการประเมินผลการปฏิบัติงานที่เป็นธรรม โปร่งใส และซื่อสัตย์คนคิดส่วนตัวออกได้มากที่สุด ถือว่าองค์กรนั้นใช้เครื่องมือนี้ได้อย่างได้ผลและเกิดประโยชน์ ในทำนองเดียวกันการประเมินผลการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร ย่อมส่งผลถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กรได้เช่นเดียวกัน ซึ่งผลของกระบวนการประเมินผลก็จะกลายเป็นปัจจัยนำเข้าในกระบวนการมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวางแผน เพื่อนำปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติมาปรับปรุงแก้ไขและพัฒนาผลการดำเนินงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการประเมินผลงาน (Performance Appraisal) จึงต้องเริ่มตั้งแต่การเข้าร่วมควบคุม ร่วมติดตาม ร่วมประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่จัดทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

4.10 ความโปร่งใส (Transparency)

ปรับปรุงกลไกการทำงานขององค์กรการมีส่วนร่วมให้มีความโปร่งใส เนื่องจากการมีส่วนร่วมนั้น เป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนมีโอกาสตรวจสอบการใช้ดุลยพินิจ สำหรับการตัดสินใจของรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งจะก่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินการ ลดการทุจริตและข้อผิดพลาดของนโยบาย แผน โครงการลงได้ โดยการสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

ของคนในองค์กร ซึ่งความโปร่งใสเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี ประกอบด้วย ความไว้วางใจ การเปิดเผยข้อมูล การเข้าถึงข้อมูล และกระบวนการตรวจสอบ

4.11 ความเป็นอิสระ (Independence)

องค์กรการมีส่วนร่วมจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตย โดยการให้เกียรติยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน สมาชิกทุกคนในองค์กรมีอิสระทางความคิด การที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นและตัดสินใจ จะเป็นปัจจัยให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบร่วมกัน ซึ่งหลักการและเงื่อนไขสำคัญของการมีส่วนร่วมประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระ หรือความสมัครใจที่จะเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วม การบังคับไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบของการคุกคาม การระดม และการว่าจ้าง ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

4.12 ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง (Onward-doing)

องค์กรการมีส่วนร่วม ต้องเปิดโอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ใหม่ ความคิดใหม่ที่ทำทนายอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนที่ก้าวไปข้างหน้าอย่างต่อเนื่อง ภาครัฐจะต้องเตรียมประชาชนให้มีความพร้อมและเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วม ด้วยการให้ความรู้ และการสร้างความเข้าใจในบทบาทของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน รวมทั้งมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง โดยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกจะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ที่จะทำให้การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของการมีส่วนร่วม รวมทั้งจะทำให้เกิดความมั่นใจได้ว่า การเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปในทิศทางที่พึงปรารถนา ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและสังคม

4.13 เครือข่าย (Network)

ส่งเสริมให้มีการผนึกกำลังร่วมกันของทั้งภาครัฐ และภาคประชาชนในลักษณะเครือข่ายคือ การที่จะต้องมาทำความเข้าใจกัน มาผนึกกำลังกันเป็นหนึ่งเดียวที่สำคัญต้องเป็นไปเพื่อสร้างผลประโยชน์ในเชิงการทำงานร่วมในรูปกิจกรรม โครงการ แผนงาน ที่จะต้องอาศัยความร่วมมือกัน ต้องผนึกกำลังขอความร่วมมือ หรืออาศัยการทำกิจกรรมร่วมมือกันหลายองค์กร ซึ่งเครือข่ายความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากวิถีคิดของสมาชิก ผู้บริหาร และบุคคลในชุมชนเป็นหลัก โดยเครือข่ายความร่วมมือนั้น จำเป็นต้องให้มีตัวแทนของประชาชนมาพบปะพูดคุยเพื่อก่อตัวและกล่าวถึงวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้น เครือข่ายการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มหรือเชื่อมโยงองค์กรการมีส่วนร่วมกับสมาชิก ประชาชน และกลุ่ม / องค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน โดยมีรูปแบบความสัมพันธ์การมีส่วนร่วมในแนวราบขององค์กรการมีส่วนร่วมและชุมชน

รวมทั้งเป็นกระบวนการส่งเสริมสนับสนุนประชาชนให้สามารถพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยอาศัยเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการทำงานของคนในชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาของคนและปัญหาส่วนรวมในชุมชน ซึ่งการดำเนินงานของเครือข่ายจะนำไปสู่การพัฒนาการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

แนวความคิดเกี่ยวกับการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์

1. สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์

1.1 การใช้สื่อในการประชาสัมพันธ์ มีความมุ่งหมายให้วัตถุประสงค์ของการประชาสัมพันธ์บรรลุผลคือ (วิจิตร อวระกุล, 2534, หน้า 111-112)

1. ใช้สื่อเพื่อเป็นเครื่องช่วยในการเผยแพร่ (Publicity) แจ้งความความจริงเสนอข่าว (News) ประกาศ (Declaration) ให้การศึกษา (To Educate) เพื่อแจ้งข่าวคราว (To Inform) ให้ความรู้ (Knowledge) ให้ความเข้าใจ (Understanding) ฯลฯ ที่ดี ที่ถูกต้องแก่ประชาชน เพื่อจูงใจและให้เกิดความร่วมมือสนับสนุนการดำเนินงานของสถาบัน

2. ใช้สื่อต่างเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ สร้างความรู้ความเข้าใจ ฯลฯ อันดี และความสามัคคีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหน่วยงานในชาติ

3. ใช้สื่อเพื่อเป็นการสื่อสาร การฟังหรือหาข้อสะท้อนกลับ (Feed Back) ของประชาชนในรูปของประชามติ เกี่ยวกับการดำเนินงานของสถาบัน และเรื่องอื่น ๆ เพื่อปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการ

4. ใช้การพูด การเขียน ก็เพื่อกระตุ้นให้เกิดความเชื่อถือ และมุ่งหวังที่จะให้มีหรือเกิดการกระทำ เป็นต้น

1.2 การใช้สื่อต่างๆ ในการดำเนินการประชาสัมพันธ์ก็เพื่อได้รับประโยชน์ดังนี้

1. เพื่อก่อ หรือสร้างสรรค์ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับประชาชน หรือลูกค้า

2. เป็นการดำเนินการเผยแพร่หน่วยงาน กิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนได้คุ้นเคยรับความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง

3. เพื่อเชิญชวนให้เกิดความสนใจเพื่อแนะนำให้รู้จักผลิตภัณฑ์ บริการแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนทดลองใช้หรือรับบริการ

4. เพื่อกระตุ้นความต้องการของประชาชนที่จะใช้หรือซื้อบริการ และเสนอแนะบริการในรูปแบบต่างๆ แก่ผู้ที่ยังลังเลใจ

5. เพื่อต้องการรักษา และกระตุ้นเตือนให้ประชาชนระลึกถึงชื่อเสียง เอกลักษณ์
สัญลักษณ์ คำขวัญ คุณงามความดี ฯลฯ ของหน่วยงานอยู่เสมอ
6. เพื่อเผยแพร่ข่าวสาร ผลิตภัณฑ์ ผลงาน กิจกรรม ที่เหมาะสมแก่ประชาชน
ตามโอกาสอันควร
7. เพื่อเป็นการเร่งการเผยแพร่โฆษณา และแข่งขันในด้านบริการให้เร็วและ
รวดเร็วกว่าผู้อื่น
8. เพื่อเป็นการศึกษาปฏิกิริยาท่าที ความรู้สึกของประชาชนที่สะท้อนกลับจาก
การดำเนินงานของหน่วยงาน

1.3 การใช้สื่อให้ได้ผลในด้านประชาสัมพันธ์

วิจิตร อวระกุล (2539, หน้า 84-85) กล่าวว่า การใช้สื่อให้ได้ผลด้านการ
ประชาสัมพันธ์ ควรให้สื่อมีลักษณะ ดังนี้

1. สิ่งพิมพ์หรือสื่อนั้นจะต้องสนองความต้องการ วัตถุประสงค์ นโยบาย ทั้ง
องค์การพนักงาน และเจ้าหน้าที่
2. ต้องให้สิ่งที่เป็นประโยชน์ มีประโยชน์ มีข่าวสารที่ดี มิใช่เต็มไปด้วยเรื่อง
เหลวไหล ไร้สาระ
3. การแจกจ่ายจะต้องให้ตรงตามลักษณะชนิดของสิ่งพิมพ์ว่าสิ่งพิมพ์ใด สำหรับ
เจ้าหน้าที่พนักงาน หัวหน้าหน่วยงาน เอเยนต์ หรือประชาชนทั่วไป เพราะแต่ละสิ่งพิมพ์จัดทำมา
เหมาะสำหรับคนแต่ละกลุ่ม ถ้าการแจกจ่ายผิดกลุ่มจะไม่ได้ผล

1.4 สิ่งพิมพ์ที่ดีในการประชาสัมพันธ์ ควรมีลักษณะ ดังนี้

1. สิ่งพิมพ์ต้องจัดทำให้มีลักษณะที่เมื่อคนเห็นแล้วเกิดอารมณ์ปรารถนาอยาก
หยิบอยากอ่าน ติดตามตั้งแต่หน้าแรกจนถึงหน้าสุดท้าย โดยให้เทคนิค ความคิด การออกแบบ
ให้สี ฯลฯ มีรสนิยมดี มีสาระให้ความรู้สติปัญญา
2. สิ่งพิมพ์ต้องต่อเนื่องออกเป็นประจำ อย่าให้ขาด ๆ หาย ๆ หยุดชะงักงัน การ
ขาดหายไปนาน ๆ แล้วมาเริ่มออกใหม่ เป็นการอยากที่จะดึงดูดประชาชนให้กลับมาสนใจอีกครั้ง
3. เรื่องราวควรจะเริ่มจากกว้าง ๆ แล้วจึงค่อย ๆ แคบเข้า จนเข้าเฉพาะ เจาะจง
4. การทำสิ่งพิมพ์ราคาถูก เพื่อการประหยัด หรือเผยแพร่อย่างเสียไม่ได้ หรือทำ
ไปเพราะเป็นหน้าที่ จะยิ่งสิ้นเปลืองและมีราคาแพง ไร้คุณค่าโดยสิ้นเชิง คุณภาพของสิ่งพิมพ์ใน
การประชาสัมพันธ์แม้จะแพงขึ้นบ้างแต่จะให้ผลดี และคุ้มค่ามากกว่าการทำเพื่อประหยัดแต่ด้วย
คุณค่า สิ่งพิมพ์จะสวยและประหยัด ด้วยการใช้ความคิดและศิลปะเข้าช่วย

5. สิ่งพิมพ์ที่ดีต้องสร้างสัมพันธ์ภาพ ไม่ใช้กลับทำลายสัมพันธ์ภาพ มิตรภาพ ของหน่วยงานกับประชาชน สิ่งพิมพ์ที่ให้ผลดีจะต้องสร้างความแข็งแกร่ง และราบรื่นแก่การ ดำเนินการประชาสัมพันธ์ด้วย

2. หลักการจัดองค์ประกอบของทางศิลปะ

ในการจัดวางองค์ประกอบทางศิลปะของ การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ทุกชนิดมีหลักสำคัญที่เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาร่วมกัน 6 ประการได้แก่ (วันชัย ศิริชนะ, 2539, หน้า 253-255)

2.1 สัดส่วน (Proportion)

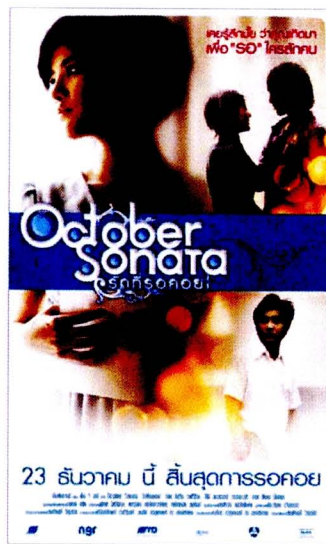
งานชิ้นแรกในการออกแบบสิ่งพิมพ์ก็คือ การกำหนดขนาดและสัดส่วนของงานที่จะผลิตเพื่อเป็นแนวทางในการจัดวางองค์ประกอบย่อยอื่น ๆ เช่น ข้อความ สัญลักษณ์หรือ ภาพประกอบเพื่อให้มีขนาด สัดส่วนที่พอเหมาะกับความกว้างของกระดาษ การกำหนดกรอบ ขอบเขตหรือขนาดของสิ่งพิมพ์โดยให้มีส่วนสูงและความกว้างที่สัมพันธ์กันดี ก็จะทำให้สื่อสิ่งพิมพ์ นั้นดูน่าสนใจ สัดส่วน ไม่เพียงแต่จะใช้ในการกำหนดขนาดความกว้างยาวของสิ่งพิมพ์เท่านั้นแต่ สามารถในการใช้กำหนดสัดส่วนของขนาดองค์ประกอบย่อย ๆ ในสิ่งพิมพ์ด้วยเช่นกัน

วรพงศ์ วรชาติอุดมพงศ์ (2540, หน้า 105) กล่าวว่า สิ่งสนใจในการกำหนด สัดส่วนต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นบนภาพหรือชิ้นงานได้แก่จากสิ่งที่อยู่รอบตัว จากธรรมชาติ จากวัสดุ สิ่งของมาเป็นแนวคิดการสร้างสัดส่วนที่แปลกตาออกไปย่อมจะมีผลสะท้อนให้เกิดความน่าสนใจ และชวนมองยิ่งขึ้น

ภาพ 1 สัดส่วนของพื้นที่

ที่มา: <http://studiospaces.wordpress.com>

ภาพ 2 สัดส่วนของเรื่องราว

ที่มา: <http://moviefic.blogspot.com>

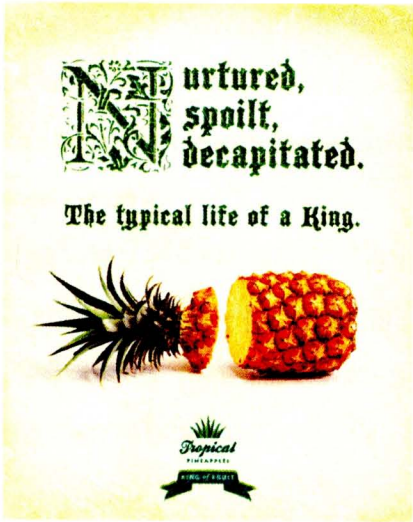

2.2 ความสมดุล (Balance)

ความสมดุลจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ องค์ประกอบย่อยๆ ที่อยู่ในสิ่งพิมพ์ถูกจัดวางให้มีน้ำหนักเท่ากัน ทำให้เกิดความรู้สึกที่สมดุลแก่ผู้ที่ย่อม น้ำหนักดังกล่าวเกิดขึ้นจากขนาด รูปร่าง สี และความเข้มจาง เป็นต้น องค์ประกอบที่มีขนาดใหญ่จะดูมีน้ำหนักมากกว่าองค์ประกอบที่มีขนาดเล็ก รูปทรงกลมจะดูมีน้ำหนักมากกว่ารูปทรงเหลี่ยม องค์ประกอบที่มีสีเข้มจะดูมีน้ำหนักมากกว่าองค์ประกอบที่มีสีจาง ดังนั้น เราจึงพบว่า องค์ประกอบที่มีขนาดเล็กแต่สีเข้ม จะดูมีน้ำหนักมากกว่าองค์ประกอบที่มีขนาดใหญ่แต่สีจาง องค์ประกอบของภาพของเราสมดุลหรือไม่นั้น ถ้าเป็นการพิจารณาในทางกายภาพ ก็เหมือนกันกับที่นึกถึงการเล่นกระดานหกของเด็กอ้วนกับเด็กผอมนั่นเอง การที่จะให้เด็กทั้งสองอยู่ในภาวะสมดุลได้ ก็จะต้องให้เด็กอ้วนนั่งใกล้จุดหมุนมากกว่าเด็กผอม หลักการดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ได้กับจัดองค์ประกอบในงานการจัดการสิ่งพิมพ์เช่นกัน แต่จุดสมดุลของภาพ หรือที่เรียกว่าจุดตัดกลางสายตา (Optical center) จะอยู่เหนือจุดกึ่งกลางของภาพ ซึ่งเป็นจุดกึ่งกลางของเส้นทแยงมุม

องค์ประกอบของสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะสมดุลซ้าย-ขวาเหมือนกันจะให้ความรู้สึกทางอนุรักษนิยม (ความเป็นเอกลักษณ์) ความมั่นคง ส่วนการจัดองค์ประกอบของสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะสมดุลซ้าย-ขวาไม่เหมือนกันจะให้ความรู้สึกตื่นเต้นมากกว่า เนื่องจากมีองค์ประกอบที่มีลักษณะต่าง ๆ กันทั้งความเข้มและน้ำหนัก เช่น ในการทำสิ่งพิมพ์สำหรับธนาคาร

บริษัทประกันภัย หรือสิ่งพิมพ์ที่ต้องการแสดงออกซึ่งความมีเกียรติเป็นที่เชื่อถือได้ จึงมักใช้หลักการจัดวาง ในลักษณะสมดุลแบบ ซ้าย-ขวาเหมือนกัน ถึงแม้ว่าแบบสมดุลซ้าย-ขวาไม่เหมือนกันจะดูน่าสนใจมากกว่าก็ตาม การพิจารณาเลือกใช้จึงต้องพิจารณาเนื้อหาสาระของส่วนที่ต้องการสื่อความหมายประกอบไปด้วย

ภาพ 3 การจัดองค์ประกอบสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีลักษณะสมดุล

ที่มา: <http://freedesignfree.blogspot.com>

2.3 ความแตกต่าง (Contrast)

ในการสื่อความหมายโดยทั่วไปต้องมีบางสิ่งที่ต้องการเน้นมากกว่าส่วนอื่นๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นการแสดงความสำคัญแล้วยังทำให้น่าสนใจมากขึ้นอีกด้วย การเน้นด้วยการสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นในสิ่งพิมพ์สามารถทำได้หลายวิธี กล่าวคือ การเน้นด้วยขนาด รูปร่าง ความแตกต่างของสี และทิศทาง

สีแบ่งเป็น 2 วรรณะ คือ วรรณะสีร้อน เช่น สีแดง สีเหลือง สีส้ม ฯลฯ และวรรณะสีเย็น เช่น สีเขียว สีนํ้าเงิน สีม่วง ฯลฯ ความแตกต่างในวรรณะของสีช่วยเพิ่มความน่าสนใจ และมีอิทธิพลต่อความรู้สึก และประสาทสายตามาก นอกจากนั้นสียังนำมาใช้ในการตกแต่งให้ดูน่าสนใจ เน้นความเด่นชัดให้กับสิ่งพิมพ์ได้มากขึ้น

การจัดวางองค์ประกอบของภาพให้มีความแตกต่างของทิศทาง สามารถนำมาใช้ในการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อให้ผู้อ่านติดตามข้อความที่ต้องการสื่อความหมายด้วยการสร้างจุดปลายทางขนานในภาพ

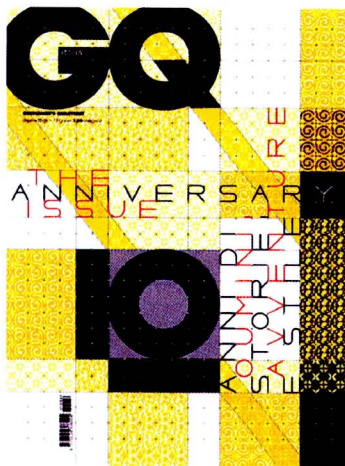
2.4 ลีลา (Rhythm)

ลีลา หมายถึง การเคลื่อนไหวที่มีความซ้ำและต่อเนื่องเป็นระยะๆ และจากการเคลื่อนไหวซ้ำ ๆ กัน จะทำให้เกิดรูปร่าง ขนาด รูปลักษณะต่าง ๆ กันออกไป ในการจัดองค์ประกอบของสื่อสิ่งพิมพ์ให้เกิดลีลาสามารถทำได้ 2 วิธี กล่าวคือ

วิธีแรก ทำโดยการจัดวางองค์ประกอบให้เกิดรูปแบบที่ซ้ำกันและต่อเนื่อง อาจจะเป็นการซ้ำกันที่รูปร่าง ความเข้มจางหรือสี เพื่อให้ผู้ชมมองเห็นความคล้ายกันขององค์ประกอบได้ทันที และทำให้สายตาของผู้ชมเคลื่อนไปตามตำแหน่งขององค์ประกอบที่ซ้ำๆ กัน ของภาพนั้น

2.5 ความมีเอกภาพ (Unity)

การนำเอาองค์ประกอบซึ่งมีลักษณะต่างๆ กันเข้ามาจัดวางเพื่อให้สื่อสิ่งพิมพ์สื่อความหมายตามความต้องการนั้นจะพิจารณาให้องค์ประกอบต่างๆ เหล่ามีความสัมพันธ์กันอย่างมีเอกภาพอีกด้วย ความมีเอกภาพในการจัดวางองค์ประกอบ สามารถทำได้โดยการแบ่งกลุ่มองค์ประกอบ เช่น การจัดกรอบการวางภาพให้เคลื่อนกัน เป็นต้น

ภาพ 4 การจัดวางองค์ประกอบภาพที่มีความเอกภาพ

ที่มา: <http://manastudio.net>

2.6 ความกลมกลืน (harmony)

ความกลมกลืน หมายถึง ความพอดีพอเหมาะของส่วนประกอบต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นสิ่งพิมพ์ ซึ่งเมื่อส่วนประกอบต่างๆ มีลักษณะพอเหมาะพอดีแล้ว ก็จะทำให้เกิดความงาม มีความสัมพันธ์กัน และมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความผสมกลมกลืนจะพบได้จากลักษณะ

ขององค์ประกอบในทาง สี รูปร่าง และลักษณะของตัวอักษร เช่น ในหนังสือ 1 หน้า จะมีการใช้ตัวอักษรในสกุลเดียวกันตลอดทั้งหน้า แต่มีขนาดแตกต่างกัน หรือเส้นหนา หนักเบาต่างกัน หรือตัวเอนตัวตรง เพื่อให้เกิดความกลมกลืนในหน้าหนึ่ง แต่ถ้าใช้ตัวอักษรแตกต่างกันหลายแบบ หลายสกุลใน 1 หน้า ปะปนกันมากไป ก็จะทำให้เกิดลักษณะแตกต่างกันเป็นจุดๆ ไม่มีความสัมพันธ์และผสมกลมกลืนกัน

จากหลักการทั้ง 6 ประการ ในการพิจารณาเพื่อการออกแบบ และการจัดวางองค์ประกอบทางศิลปะในงานผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ เป็นหลักการพื้นฐานที่นักศึกษาจำเป็นต้องทำความเข้าใจ และยังเป็นหลักการสำคัญในงานออกแบบเพื่อผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น โปสเตอร์ แผ่นพับ แผ่นปลิว เอกสารเย็บเล่ม ฯลฯ เพื่อให้เกิดสิ่งพิมพ์ที่ผลิตมีความสวยงาม และสื่อความหมายได้ตรงตามความต้องการที่จะถ่ายทอดต่อไป

3. ระบบกริดในการออกแบบกราฟิก

วิรุณ ตั้งเจริญ (2535 อ้างอิงใน ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์, 2540, หน้า 182) ได้ให้ความหมายของระบบกริดไว้ ดังนี้

ตารางพื้นที่คือข่ายงาน (Network) ของแนวนอนและแนวตั้งสัมพันธ์กับบริเวณที่ว่างที่แสดงบนแผน สำหรับกำหนดพื้นที่ภาพที่ผสมสัมพันธ์กัน แนวที่กำหนด เป็นแบบแผนเลย์เอาต์ หรือแผนผังสำหรับการออกแบบ

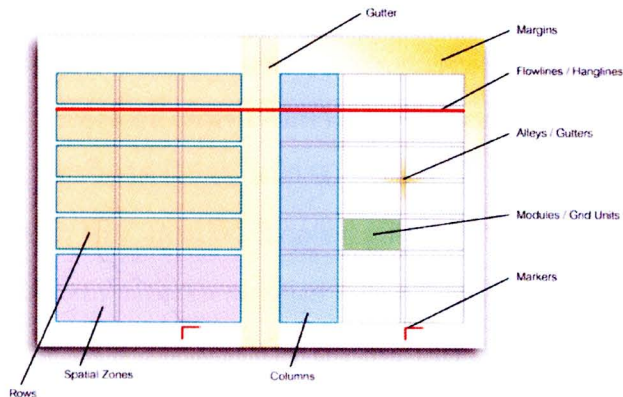
อารยะ ศรีภักย์ณบุตร (2550, หน้า 121) กล่าวว่าในการพัฒนาการจําทำเลย์เอาต์ให้เป็นไปตามขั้นตอนในกระบวนการผลิตสิ่งพิมพ์นั้น มีหลักการในการออกแบบที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อจัดวางองค์ประกอบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภาพ ตัวอักษร หรือองค์ประกอบอื่นๆ ให้อยู่รวมกันในพื้นที่หน้ากระดาษได้อย่างเหมาะสมกับโจทย์ของการออกแบบที่ได้ตั้งเอาไว้

ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์ (2540, หน้า 182) ความหมายของระบบกริดหมายถึงระบบเส้นตารางแม่แบบที่ใช้ประโยชน์ในการจัดหน้าสิ่งพิมพ์ที่เอื้อประโยชน์ต่อการออกแบบ และการผลิตทางการพิมพ์ อีกทั้งยังเป็นเครื่องมือในการผสมผสานความเป็นเอกภาพระหว่างตัวอักษร ถ้อยคำ และรูปภาพที่ปรากฏ ในงานกราฟิกหรืองานพิมพ์นั้นๆ อีกด้วย

ส่วนประกอบของระบบกริดที่ใช้ประโยชน์ทางการพิมพ์ประกอบด้วยส่วนต่างๆ 7 ส่วนดังต่อไปนี้ (ปราโมทย์ แสงพลสิทธิ์, 2540, หน้า 188)

1. **กรอบ (Margin)** หมายถึง กรอบพื้นที่ หรือ บริเวณว่างต่อเนื่องกับขอบเขตของส่วนที่ใช้ในการจัดวางเนื้อหา การกำหนดขอบเขต และพื้นที่ของกรอบที่กล่าวถึงนี้ ขึ้นอยู่กับประโยชน์ใช้สอยของการจัดวางหน้าสิ่งพิมพ์ พื้นที่ของมาร์จินช่วยให้เนื้อหา ตัวอักษร และภาพที่จัดวางไว้ในแต่ละหน้ามีขอบเขตที่แน่นอน เกิดความมีระเบียบและมองเห็นเด่นชัดยิ่งขึ้น

2. **ช่องกลาง (Gutter)** หมายถึง พื้นที่บริเวณที่เป็นส่วนต่อเนื่องของหน้าหนังสือหรือสิ่งพิมพ์ชนิดหน้าคู่ (ซ้าย-ขวา) ช่องกลางที่กล่าวนี้ คือส่วนของด้านในที่เป็นบริเวณว่างของขอบในแต่ละด้าน หน้าทีของช่องกลางทำหน้าที่เป็นบริเวณว่าง หรือช่องไฟในการแยกส่วนระหว่างรอยต่อของหน้าซ้ายขวาออกจากกัน

ภาพ 5 ส่วนช่องกลางของระบบกริด

ที่มา: <http://www.supremeprint.net>

3. **ช่องไฟตาราง (Alley)** หมายถึง พื้นที่ว่างที่เกิดขึ้นตามเส้นตารางในแนวดิ่ง และแนวนอนของหน่วยตาราง ทำหน้าที่เป็นช่องไฟเพื่อแบ่งแยกให้เกิดช่องว่างระหว่างบรรทัดตัวอักษรที่ประกอบเป็นเนื้อหา ภาพถ่ายหรือ ภาพประกอบ หัวเรื่อง และคำบรรยายใต้ภาพ ฯลฯ

4. **หน่วยตาราง (Grid units)** หมายถึง กลุ่มตารางที่จัดไว้เป็นชุด หรือแบบเดียวกัน จัดไว้อย่างมีจังหวะ เป็นกลุ่มก้อนหรือแยกออกจากกันก็ได้หน่วยตารางที่จัดไว้เป็นกลุ่ม ก็เพื่อกำหนดให้เส้นตารางที่สร้างขึ้น มีหน้าที่ในการกำหนดขนาดและสัดส่วนของคอลัมน์ ภาพรวมทั้งหน้าตาในภาพรวมทั้งหมดของสิ่งพิมพ์ชนิดหน้าเดียวและชนิดหน้าคู่

5. **มุมตาราง (Grid intersection)** เป็นตำแหน่งที่เส้นตรงและเส้นนอนของตารางพบกัน มุมตารางจะมีหน้าที่ในการควบคุมการจัดวางตำแหน่งของตัวอักษร และภาพให้ปรากฏอยู่ในขอบเขตที่ต้องการ

6. **ข้อมูลหน้า (Folio)** การกำหนดเลขหน้าในการออกแบบกราฟิกสิ่งพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญอีกส่วนหนึ่งในการออกแบบเพื่อเลขหน้าที่จัดวางขึ้นตามจำนวนหน้าที่ปรากฏจะทำหน้าที่ย้ำเตือนผู้อ่านเกี่ยวกับเนื้อหา และปริมาณของหน้าสิ่งพิมพ์ที่ผ่านไป และช่วยให้ผู้อ่านตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วในการเลือกเรื่องราวก่อน-หลังในการอ่าน

7. **เส้นพับ (Fold)** หมายถึง เส้นผ่านศูนย์กลางของหน้ากระดาษที่ปรากฏในงานออกแบบกราฟิกหรือสิ่งพิมพ์ที่ต้องการจะเข้าเล่มเป็นกึ่งกลางของกัตเตอร์ และเป็นเส้นกึ่งกลางของหน้าคู่ซ้าย-ขวา หน้าทีของเส้นพับที่มีไว้เพื่อกำหนดพื้นที่หรือของเขตในหน้าสิ่งพิมพ์ที่มีจำนวนตั้งแต่สองหน้าขึ้นไป และยังเป็นเครื่องหมายเตือนใจให้ตระหนักในการจัดวางภาพประกอบ และตัวอักษรในการจัดวางหน้าคู่ ไม่ให้เกิดข้อผิดพลาดขึ้นได้สำหรับการอ่าน และการจัดวาง

4. สื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์และกระดาษที่ใช้ในการพิมพ์

4.1 ประเภทของสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์

วัฒนะ จุฑะวิภาค (2541, หน้า 90-91) ได้แบ่งประเภทของสิ่งพิมพ์ ดังนี้

1. ใบปลิว หรือ แผ่นปลิว (Leaflet) เป็นสิ่งพิมพ์แผ่นเดียว ไม่มีรอยพับ จะพิมพ์หน้าเดียวหรือสองหน้าก็ได้ โดยทั่วไปมีขนาดกว้างยาวไม่แน่นอน
2. ไปสการ์ด (Postcard) หรือ ไปรษณียบัตร เป็นกระดาษหน้าแผ่นเดียว พิมพ์หน้าเดียว หรือสองหน้า ทั้งไปจะมีขนาดกว้าง $3\frac{1}{4}$ นิ้ว ยาว $5\frac{1}{2}$ นิ้ว ใช้สำหรับติดแสตมป์ไปรษณียบัตร ส่งทางไปรษณีย์ เพื่อเพิ่มโฆษณาหรือแจ้งข่าววงการธุรกิจ ประหยัดกว่าใช้ของจดหมาย
3. แผ่นพับ (Folders) เป็นกระดาษแผ่นเดียว พับ หนึ่ง สอง สาม เมื่อกางแผ่นที่พับออกไปจะเป็นแผ่นยาว ๆ ปกติใช้ใช้สำหรับโฆษณา ประกาศ หรือแจ้งกิจกรรม ประจำเดือน เป็นการประหยัดเพราะไม่ต้องเข้าเล่ม บางทีพับส่งทางไปรษณีย์
4. ไปสเตอร์ (Poster) เป็นสิ่งพิมพ์สำหรับงานแสดงหน้าเดียว
5. แผ่นโฆษณาดังโชว์ (Display poster) ส่วนมากพิมพ์บนกระดาษแข็ง ตั้งบนเคาน์เตอร์ บางครั้งมีลักษณะเป็นสามมิติ คล้ายปฏิทินตั้งโต๊ะ
6. แคตตาล็อก (Catalog) มีรูปแบบเหมือนอนุสาร แต่มีขนาดใหญ่กว่า และมีจำนวนหน้ามากกว่าอนุสารมาก ปกนอกอาจเป็นปกแข็ง เนื้อในเป็นแผ่น ๆ ร้อยห่วงก็มี มีภาพประกอบ แจ้งลักษณะรูปร่างของสิ่งที่จะขาย (ส่วนมากใช้สำหรับโฆษณาสินค้า)
7. อนุสาร (Booklet) เป็นรูปแบบเล่มบาง ๆ เย็บริมทางด้านซ้าย มี 8 หน้าขึ้นไป ปกติจะมีปก และขนาดของเล่มเล็กพอสมควรหรือขนาดกระเป๋ เหมาะใช้สำหรับใช้เป็นแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ
8. จุลสาร (Pamphlet brochure) เป็นอนุสารขนาดใหญ่ส่วนมากใช้ตามองค์การและสถาบันต่าง ๆ ซึ่งมักจะพิมพ์เป็นหนังสืออนุสรณ์ประวัติสถาบัน เป็นต้น
9. วารสาร (Bulletin journal) เดิมเป็นเอกสารแจ้งความเคลื่อนไหวในวงการธุรกิจ และการค้าที่ออกแบบอย่างสะดุดตา เช่น ข่าวจากผู้จัดการฝ่ายขาย พนักงานขาย เป็นต้น

ส่วนใหญ่จะเป็นวารสารภายใน มีความหนา 4 หน้าขึ้นไป ขนาดกว้าง 8.5 นิ้ว สูงราว 11 นิ้ว เป็นมาตรฐาน

10. สิ่งพิมพ์ที่ออกประจำ (Publication) ได้แก่ หนังสือพิมพ์ นิตยสารขนาดต่าง ๆ หรือรูปแบบอื่น ๆ ที่ออกพิมพ์ประจำดัดดัดต่อกัน

11. หนังสือเล่ม (Book) เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีหลายหน้า รวมเข้าเป็นเล่มโดยวิธีการเย็บเชือกไขว่เย็บมุงหลังคา ฯลฯ อาจเป็นปกอ่อนหรือปกแข็งก็ได้ ขนาดที่นิยมคือ 8 หรือ 16 หน้ายก

5. กระดาษที่ใช้ในการพิมพ์

1. ลักษณะของกระดาษที่มีคุณภาพดี และนิยมใช้ในการพิมพ์แผ่นภาพ และแผ่นพับเป็นกระดาษอาร์ต ลักษณะเป็นกระดาษเคลือบผิว มีสีขาว เรียบ เนื้อแน่น มีความมัน ผิวหน้าเคลือบด้วยแคลเซียมคาร์บอเนต ไดดาเนี่ยมออกไซด์ เนื้อในเป็นกระดาษธรรมดาเหมาะสำหรับพิมพ์สอด้สี ในกรณีพิมพ์ 4 สี ส่วนมากนิยมพิมพ์บนกระดาษอาร์ต 115 แกรมขึ้นไป ถ้าใช้พิมพ์แผ่นภาพ แผ่นพับ จะใช้ประมาณ 120-160 แกรม (โกสุม สายใจ, 2537, หน้า 128)

2. ขนาดของกระดาษ การกำหนดขนาดของสื่อสิ่งพิมพ์ จะมีผลต่อราคาต้นทุน ขนาดของกระดาษมาตรฐานจะกำหนดขึ้น โดยแบ่งครึ่งกระดาษออกเป็นส่วนๆ จากกระดาษแผ่นใหญ่กระดาษมาตรฐานที่นิยมใช้กันมี 2 ขนาด คือ 33.11 นิ้ว x 46.81 นิ้ว ซึ่งเป็นมาตรฐานสากลของ (ISO : International Standard Organization) และขนาด 43 x 31 นิ้ว (โกสุม สายใจ, 2537, หน้า 128)

6. องค์ประกอบแผ่นภาพและแผ่นพับ

1. แผ่นภาพ (Poster) สื่ออย่างหนึ่งที่กล่าวถึงรายละเอียดให้ผู้คนที่ได้พบเห็นได้ทราบ โดยมีจุดเด่น และเข้าใจได้ในระยะเวลาสั้นๆ ความงามของโปสเตอร์นั้นจะเข้าถึงแก่นของจิตใจผู้พบเห็นได้อย่างฉับไว รวดเร็ว และจะต้องเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้พบเห็นระลึกได้เข้าใจถึงความสำคัญของความคิดเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น การเอาใจใส่ การช่วยเหลือสังคม กระตุ้นเตือนภัย หรือการให้ความกระจ่างชัดในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (ประชิด ทิณบุตร, 2530, หน้า 136)

วรพงศ์ วรชาติอุดมพงศ์ (2540, หน้า 28) กล่าวว่า แผ่นภาพหรือแผ่นโปสเตอร์ เป็นสื่อที่มีบทบาทต่อการโฆษณา และการประชาสัมพันธ์เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะสื่อประเภทนี้สามารถเผยแพร่ได้สะดวก และกว้างขวาง สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทุกพื้นที่ สื่อสารได้กับผู้บริโภคทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับการศึกษา มีความยืดหยุ่นในตัวของสื่อได้เป็นอย่างดี ในด้านการออกแบบ สามารถสร้างสรรค์รูปแบบภาพประกอบ ตลอดจนแนวทางการออกแบบกราฟิกได้อย่างอิสระ และสวยงาม เร้าใจหรือการโน้มน้าวความรู้สึกได้อย่างเต็มที่ ลักษณะเฉพาะของโปสเตอร์จะ

สามารถนำเสนอข้อมูลรายละเอียดได้มากพอสมควร ผลิตง่าย ใช้สะดวก ในการโฆษณาสินค้า หรือการประชาสัมพันธ์ด้วยสื่อสิ่งพิมพ์จึงเป็นที่นิยมมาตลอดมา

พงษ์ศักดิ์ ไชยทิพย์ (2544, หน้า, 58) แผนภาพ หรือ โปสเตอร์ (Poster) เป็นสื่อที่มีบทบาทเป็นอย่างมาก ในการประชาสัมพันธ์ เพราะสื่อประเภทนี้สามารถเผยแพร่ได้สะดวกและกว้างขวาง สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทุกที่ สื่อสารกับผู้บริโภคได้ทุกวัยทุกระดับการศึกษา มีความยืดหยุ่นในตัวของสื่อได้เป็นอย่างดี

อารยะ ศรีภักย์ (2550, หน้า, 264) โปสเตอร์เป็นสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจซึ่งมักใช้มากในการโฆษณาสินค้า บริการ หรือกิจกรรมต่างๆ รวมไปถึงการโฆษณาชวนเชื่อ บางครั้งก็ใช้ในการให้ข้อมูลอย่างย่อ โปสเตอร์มีลักษณะเป็นกระดาษแผ่นเดียว มักมีขนาดใหญ่และพิมพ์ด้านเดียว การเผยแพร่ มักจะใช้การติดตามผนัง บอร์ด กระจกหน้าร้าน และในสถานที่ที่คาดว่าจะมีกลุ่มเป้าหมายพบเห็น

โปสเตอร์โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นขนาดเล็กหรือขนาดใหญ่ หรือเป็นประเภทใดก็ตามจะมีองค์ประกอบ 6 ส่วน ดังนี้

1. หัวเรื่อง (Heading) หมายถึง ข้อความที่ต้องการให้ผู้พบเห็นทราบเป็นอันดับแรก เป็นข้อความที่มีความกระชับรัดกุม ให้ความกระจ่างชัด และเรียกร้องความสนใจได้ดี
2. หัวเรื่องรอง (Subheading) หมายถึง ข้อความขยายหัวเรื่องเพื่อให้ทราบรายละเอียดมากขึ้น ให้ความกระจ่างมากขึ้น
3. ข้อความประชาสัมพันธ์ (Copy) หมายถึง ข้อความบอกรายละเอียดของสินค้าหรืองานที่ประชาสัมพันธ์ เพื่อให้ผู้พบเห็นสามารถเข้าใจข้อมูลได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
4. ภาพประกอบ (Illustration) หมายถึง ภาพที่นำมาใช้ประกอบเรื่องราว เนื้อหา เพื่อสร้างความสนใจ ดึงดูด และจดจำได้ง่าย
5. ผู้พิมพ์หรือผู้โฆษณา (Publisher) หมายถึง ข้อมูล และรายละเอียดต่างๆ ของผู้ที่เป็นเจ้าของสินค้า หรือหน่วยงานที่รับผิดชอบ
6. ตราสัญลักษณ์ (Logo) หมายถึง เครื่องหมายตราเฉพาะของบริษัท หรือหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อผลทางการจดจำ และยังส่งผลทางด้านภาพพจน์ของหน่วยงานด้วย

หัวใจสำคัญของวิธีการที่จะจับความสนใจผู้ดูโปสเตอร์นั้นก็คือ ความง่าย (Simplicity) และความตรงไปตรงมา (Directness) ในการสื่อสาร ความง่ายในที่นี้หมายถึง ความง่ายที่จะเข้าใจในองค์ประกอบของโปสเตอร์ โดยเฉพาะองค์ประกอบสำคัญก็คือส่วนที่เป็นภาพ และส่วนที่เป็นถ้อยคำ ตัวอักษร ที่ประกอบกันแล้วจะต้องสอดคล้องกัน เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจ

และประทับใจ ที่จะทำให้โปสเตอร์ดูเข้าใจง่าย มีดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540, หน้า 600)

1. องค์ประกอบส่วนที่เป็นภาพ ควรเป็นภาพจำลองของจริง ซึ่งมองเห็นแล้วก็สามารถเข้าใจได้ทันที ไม่ควรเป็นภาพที่แสดงในระดับศิลปะที่สูงส่ง ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ทางศิลปะเป็นพื้นฐานลึกซึ้งเพียงพอที่จะเข้าใจได้ และไม่ควรเป็นภาพประเภท Abstract ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ดูแปลความหมายของภาพไปได้นานาประการ

2. เป็นภาพจำลองของจริงซึ่งมองเห็นได้ชัดเจนในลักษณะขยายใหญ่ (Close-up) เฉพาะในส่วนที่เป็นหัวใจของเรื่องที่ต้องการเสนอ ผู้ดูจะรู้สึกเหมือนได้เห็นภาพทางไม่กี่ฟุต ทั้งที่โดยจริงแล้วอาจจะยืนดูภาพอยู่เป็นระยะทางไกลหลายช่วงตึกก็ได้

3. ในส่วนที่เป็นตัวอักษร ควรคำนึงถึงเรื่องหลักของการอ่านได้ง่ายเป็นสำคัญ เช่น การใช้สีตัดกัน ของตัวอักษรกับพื้นภาพ ตามหลักควรให้ตัวอักษรเป็นสีเข้ม ส่วนพื้นภาพเป็นสีอ่อน ดีกว่าจะให้ตัวอักษรสีอ่อนบนพื้นภาพสีเข้ม สีที่ดีที่สุดของตัวอักษรสำหรับโปสเตอร์ที่จะทำให้เห็นได้ชัด และอ่านได้ง่าย โดยเฉพาะโปสเตอร์ขนาดใหญ่ที่ต้องดูในระยะไกล คือตัวอักษรสีดำบนพื้นสีเหลือง

4. ในการเลือกแบบตัวอักษร ไม่ควรเลือกแบบตัวอักษรที่มีลักษณะฉอมสูง และไม่ควรให้ช่องไฟเบียดติดกัน สำหรับขนาดก็ควรใช้ขนาดตัวอักษรใหญ่ ได้สัดส่วนกับพื้นที่ และองค์ประกอบอื่น

5. หากจำเป็นต้องวางตัวอักษรทับไปบนส่วนที่เป็นภาพ ไม่ควรให้พื้นภาพบริเวณที่ตัวอักษรจะทับลงไปนั้นเป็นลวดลาย เพราะจะทำให้เป็นตัวอักษรไม่ชัดเจน ไม่สะดวกกับการอ่าน

วิธนะ จูฑะวิภาค (2541, หน้า, 101) กล่าวไว้ว่า ไบปิด หรือ ที่แต่เดิมเรียกทับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “โปสเตอร์” นั้น เป็นการออกแบบกราฟิกบนพื้นผิวสองมิติประเภทหนึ่ง มีจุดมุ่งหมายการประชาสัมพันธ์ข่าวสาร หรือ โฆษณา ประชาสัมพันธ์ การออกแบบไบปิด มีหลักเกณฑ์ที่เป็นแม่บทเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จของงานออกแบบไบปิด หรือกล่าวอีกในหนึ่งว่า ส่วนประกอบที่ไบปิดที่ดีจะต้องมีเพื่อให้การประชาสัมพันธ์เป็นไปอย่างได้ผล คือ

1. ความสะดุดตา ที่สามารถดึงดูดให้คนที่ผ่านไปมาสนใจ หยุดดู

2. ต้องให้คนที่สนใจ และหยุดดูเพียงชั่วขณะหนึ่งนั้น สามารถรับรู้ความหมายบนไบปิด และเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเรื่องนี้คือเรื่องของการเลือกได้ใจความครบถ้วนชัดเจน

3. ความสวยงาม หรือ ลักษณะพิเศษอย่างอื่น ที่จะก่อให้เกิดความ “จับตาต้องใจ” ซึ่งบางครั้งผู้คนประทับใจมากถึงขนาดต้องการได้ไปเป็นสมบัติส่วนตัวก็มี จากเหตุผลที่โปสเตอร์

สามารถสนองประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ต่างๆ ได้มากมายนี้เอง โปสเตอร์จึงเป็นสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจที่นิยมใช้กันทั้งในวงการธุรกิจการค้า การโฆษณาสินค้า หรือบริการ ตลอดจนรวมไปถึงหน่วยงานราชการ องค์การสาธารณกุศล และองค์กรทางการเมือง

องค์ประกอบของโปสเตอร์ ให้มีลักษณะประสานสัมพันธ์กันได้อย่างเหมาะสม นอกจากนั้นความน่าสนใจ และคุณสมบัติที่จะดึงดูดใจผู้ผ่านไปมาจึงขึ้นอยู่กับข้อกำหนดขนาด สี สัน รูปแบบ การจัดพื้นที่ด้านหลัง ฯลฯ ของภาพและข้อความในโปสเตอร์อีกด้วย

ขั้นตอนการผลิตโปสเตอร์ เป็นขั้นตอนสร้างสรรค์ ออกแบบองค์ประกอบทั้งสี่ องค์ประกอบ คือ ส่วนที่เป็นพาดหัวข้อความ ส่วนที่เป็นภาพ และส่วนที่เป็นชื่อหรือสัญลักษณ์ของผู้ผลิต โดยคำนึงถึงหลักการจัดองค์ประกอบทางศิลปะที่สำคัญ

นอกจากหลักการจัดองค์ประกอบทางศิลปะเพื่อความสวยงามแล้ว หลักเกณฑ์เฉพาะที่สำคัญของการออกแบบโปสเตอร์ก็คือ โปสเตอร์จะต้องคำนึงถึงความง่าย (Simplicity) เป็นส่วนสำคัญ กล่าวคือความง่ายที่จะเข้าใจ และประทับใจในองค์ประกอบของโปสเตอร์ และองค์ประกอบที่จะช่วยให้เกิดความง่ายนั้นจะต้องประกอบไปด้วยวิธีการปฏิบัติ ดังต่อไปนี้ คือ

1. ในส่วนที่เป็นพาดหัว เลือกใช้ถ้อยคำง่ายๆ สั้นๆ กระชับรัดได้ใจความ โดยโปสเตอร์แผ่นหนึ่งๆ นั้นจะต้องเสนอแนวความคิดเดียว จุดเด่นที่สำคัญที่สุดของข้อความในโปสเตอร์ คือ พาดหัว ดังนั้น การออกแบบคิดคำพาดหัวจึงอาจใช้วิธีการนำเสนอได้หลายแบบ

2. ในส่วนที่เป็นข้อความควรสนับสนุนเนื้อหาประกอบกันไปอย่างรวบรัดไม่เยิ่นเย้อ เมื่อได้กำหนดข้อความทั้งหมดแล้วจะต้องเลือกแบบตัวอักษรโดยคำนึงถึงหลักการอ่านง่าย (Legibility) ของตัวพิมพ์เป็นสำคัญ เช่น ไม่ใช้ตัวอักษรผสมสูงที่ไม่ได้สัดส่วนกับพื้นที่ หรือให้ตัวอักษรสีอ่อนบนพื้นที่มีรวดลาย เพราะตัวอักษรจะมองเห็นไม่ชัดเจน ควรใช้ตัวอักษรขนาดที่มองเห็นได้ในระยะไกล ความสูงของตัวอักษร และระยะห่างจากผู้ดูควรมีขนาดความสูงของตัวอักษร

นอกจากความสูงของตัวอักษรแล้วต้องคำนึงถึง ระยะระหว่างตัวอักษร ระยะระหว่างประโยค และระยะระหว่างบรรทัดด้วย กล่าวคือ

1. ระยะห่างระหว่างตัวอักษร หรือช่องไฟไม่ควรให้ถี่หรือห่างเกินไป ระยะห่างระหว่างตัวอักษรที่ใช้กันอยู่ประมาณ 1 ใน 3 หรือ 2 ใน 3 ของส่วนกว้างของตัวอักษร

2. ระยะห่างระหว่างประโยคควรมีระยะห่างระหว่าง 1 ถึง 2 เท่า ของส่วนกว้างของตัวอักษร

3. ในส่วนที่เป็นการใช้ภาพ ควรใช้ภาพที่เป็นภาพจำลองของจริง ซึ่งมองเห็นแล้ว เข้าใจได้ทันที เน้นจุดสนใจในภาพเพียงจุดเดียว และมองเห็นได้ชัดเจนในระยะไกล ภาพประกอบที่เป็นภาพถ่ายจะได้เปรียบภาพชนิดอื่นๆ ตรงที่

3.1 ภาพถ่ายมีลักษณะเหมือนของจริง (Realism) จึงดึงดูดความสนใจได้มาก ภาพถ่ายเด็กสมบูรณ์อนามัยแข็งแรง ภาพถ่ายเด็กขาดสารอาหารสภาพน่าอาศวก ย่อมสะดุดตาผู้เห็น ได้มากกว่าภาพถ่ายเส้นที่พยายามจำลองจากภาพจริง

3.2 ภาพถ่ายให้ความรู้สึกรู้ว่าสิ่งที่เห็นในภาพกำลังเคลื่อนไหว กำลังเกิดขึ้น และสร้างความรู้สึกร่วมในเหตุการณ์ได้

3.3 ความสวยงามของภาพถ่ายในด้านการจัดแสงเงา องค์ประกอบของภาพที่ สมบูรณ์ช่วยให้ผู้ดูเกิดสุนทรีย์ทางอารมณ์ สร้างความประทับใจ และจดจำได้มาก นอกจากนั้น ภาพถ่ายยังสะดวกต่อการผลิตในแง่ของความเร็ว และประหยัดอีกด้วย

4. ในส่วนที่เป็นชื่อหรือสัญลักษณ์ของสถาบัน หรือองค์กรของผู้เผยแพร่ เป็นส่วนที่จะ ทำหน้าที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเจ้าของของผู้เผยแพร่โปสเตอร์นั้นๆ สู่สาธารณชน โดยอาจใช้ เป็นชื่อหน่วยงาน หรือสัญลักษณ์ของหน่วยงานก็ได้ โดยทั่วไปไม่มีหลักเกณฑ์ว่าจะอยู่ส่วนใดของ ภาพ ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับการจัดองค์ประกอบของภาพให้ดูสวยงาม

5. ในส่วนที่เป็นเรื่องของการใช้สีในโปสเตอร์ ผู้ผลิตอาจใช้ได้ 2 ลักษณะ คือ

5.1 ใช้สีที่มีความกลมกลืนกัน คือ ใช้สีที่มีวรรณะเดียวกัน

5.2 ใช้สีที่ตรงกันข้ามหรือสีที่ตัดกัน เพื่อเรียกร้องความสนใจ

การตัดสินใจเลือกใช้สีใดนั้น จำเป็นต้องคำนึงถึงสาระของเนื้อหา และอิทธิพลของสี เพื่อเลือกสีที่สอดคล้องกับเนื้อหา และอารมณ์ที่ต้องการจะเกิดขึ้น ยกตัวอย่างเช่น โปสเตอร์ที่ ทำขึ้นเพื่อจูงใจให้ประชาชนเห็นคุณค่าของป่าไม้ ร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ป่าไม้ ฯลฯ อาจใช้สีใน วรรณะเย็นที่มีลักษณะกลมกลืน เช่น สีเขียว สีฟ้า สีม่วงคราม ฯลฯ จะเหมาะสมกว่าใช้สีในวรรณะ ร้อน เช่น สีแดง สีส้ม เป็นต้น แต่ถ้าโปสเตอร์ทำขึ้นเพื่อมุ่งหยุดผู้ชนให้หยุด และให้ความสนใจ มองเห็นโปสเตอร์ได้แต่ไกล เช่น โปสเตอร์เตือนให้ระมัดระวังการขับขึ้นบนถนน

ภาพ 6 องค์ประกอบของโปสเตอร์

ที่มา: <http://gotoknow.org>

2. แผ่นพับ (Folders) เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ชนิดไดเรคเมลล์ (Direct Mail) ที่จะส่งตรงถึงผู้บริโภคทั้งวิธีการทางไปรษณีย์ และแจกตามสถานที่ต่างๆ ลักษณะเด่นของแผ่นพับก็คือมีขนาดเล็ก หยิบถือได้สะดวก สามารถหาข้อมูลรายละเอียดได้มาก (วรพงษ์ ชาติอุดมพงศ์, 2540, หน้า 35)

แผ่นพับ คือ แผ่นกระดาษที่พิมพ์ภาพข้อความ และองค์ประกอบอื่นเพื่อใช้ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในการโฆษณาการประชาสัมพันธ์ แผ่นพับจัดได้ว่าเป็นสิ่งพิมพ์ที่บริษัทผู้ผลิตสินค้าจะส่งตรงถึงผู้บริโภคทั้งวิธีทางไปรษณีย์ และแจกจ่ายตามสถานที่ต่างๆ ลักษณะเด่นของแผ่นพับมีขนาดเล็กหยิบถือได้สะดวกสามารถให้ข้อมูลรายละเอียดได้มาก ผู้ดูสามารถเลือกเวลาใดก็ได้ในการหยิบขึ้นมาอ่าน มีเทคนิคในการออกแบบได้อย่างอิสระหลากหลาย และสวยงามค่าใช้จ่ายในการผลิตต่ำแผ่นพับสามารถพับได้หลายแบบ การพับสามารถพับได้ตั้งแต่ 2 หน้า ไม่นิยมใส่เลขหน้าแผ่นพับเป็นงานพิมพ์บนกระดาษแผ่นเดียวแต่นำมาพับเป็น 2-4 ส่วน หรือมากกว่า แต่เมื่อนำมากางจะได้เป็นแผ่นเดียว โดยไม่ต้องนำมาเข้าเล่ม นิยมใช้วางโฆษณา และจัดส่งเผยแพร่ทางไปรษณีย์ (ศิริพงศ์ พยอมแย้ม, 2537, หน้า 220)

องค์ประกอบของแผ่นพับ ประกอบด้วยส่วนที่สำคัญ ดังนี้ (ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์, 2540, หน้า 16-17)

1. ชื่อเรื่องหรือหัวเรื่อง หมายถึง ข้อความสำคัญที่มุ่งหวังให้ผู้อ่านได้รับรู้อันดับแรกเป็นคำเชิญชวน คำที่ดึงดูดใจ

2. หัวเรื่องรอง หมายถึง ข้อมูลขยายชื่อเรื่องหรือหัวเรื่องให้ชัดเจนยิ่งขึ้น การระบุหัวเรื่องรองอาจมีหลายหัวเรื่อง เพื่อเป็นการแบ่งเนื้อหาออกเป็นตอนๆ
3. ข้อความ หมายถึง ข้อมูลรายละเอียดสินค้า บริการ หรือการประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจนครบถ้วน เพื่อโน้มน้าวให้ผู้อ่านเชื่อถือในสินค้าหรือบริการนั้นๆ
4. ภาพประกอบ การใช้ภาพมาประกอบกับเนื้อหาทำให้มีความชัดเจนสมบูรณ์สวยงาม ดึงดูดใจ มักใช้ภาพประกอบมากกว่าแผ่นภาพ เนื่องจากแผ่นพับมีเนื้อหามากกว่า
5. ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา การให้ข้อมูลเจ้าของสินค้า บริการ หรือผู้พิมพ์แผ่นพับนั้น เป็นการแสดงความรับผิดชอบในสิ่งพิมพ์ของตน และเพื่อให้ผู้อ่านสามารถติดต่อขอรายละเอียดภายหลังได้

6. ตราสัญลักษณ์ เป็นตราสัญลักษณ์ของหน่วยงานที่พิมพ์ประชาสัมพันธ์

วันชัย ศิริชนะ (2540, หน้า 615) ได้กล่าวไว้ว่า แผ่นพับเป็นเอกสารเผยแพร่ขนาดเล็กชนิดหนึ่งที่นิยมใช้กันมากในปัจจุบัน ไม่มีขนาดตายตัวแน่นอน แต่ยึดถึงหลักของการพกพาสะดวก ขนาดไม่ใหญ่เกินไป ผู้อ่านสามารถมองเห็นได้ทั้งหน้าพร้อมกัน อาจพิมพ์สีเดียว หลายสี มีภาพประกอบ หรือไม่มีภาพประกอบก็ได้

แผ่นพับ (Folders) เป็นกระดาษแผ่นเดียวพับกลับไปกลับมาตามต้องการไม่ได้มีขนาดตายตัวแน่นอน เมื่อพับอยู่อาจมีขนาดประมาณ 4x9 นิ้ว เหมาะแก่การพกพา ปกติมักจะใช้กระดาษขนาด A4 แต่ถ้าไม่ใช้ขนาด A4 มาพับแล้วควรคำนึงถึงการกำหนดขนาดแผ่นพับว่า จะต้องตัดกระดาษไม่ให้เหลือเศษเพื่อความประหยัด การพับนี้เพื่อแบ่งกระดาษให้เป็นหลายหน้า อาจเป็น 6, 8 หรือ 16 หน้า เนื่องจากเอกสารแผ่นพับมีเนื้อหาที่ค่อนข้างจำกัด จึงควรเตรียมเนื้อหาเฉพาะประเด็นสำคัญเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการนำเสนอ โดยไม่เสนอรายละเอียดปลีกย่อยในแต่ละหน้าบรรจบด้วย เนื้อหาสาระที่สั้น กระชับรัดอ่านจับใจความได้ง่ายและรวดเร็ว การนำเสนอเนื้อหาจึงเป็นลักษณะการเขียนแบบบรรยายมากกว่าเป็นการพรรณนาความรู้สึก ประเด็นสำคัญที่นำเสนอจะต้องน่าสนใจ และมีความพิเศษต่างจากหน้าอื่น โดยให้สัมพันธ์กับเรื่องราวภายใน อาจใช้ภาพเหมือนจริงหรือภาพนามธรรมก็ได้ ส่วนภาพประกอบด้านในอาจมีหรือไม่มีก็ได้ ส่วนมากแผ่นพับจะผลิตขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อบอกข่าวชักจูงใจ แนะนำและเตือนความจำ ใช้เพื่อเผยแพร่โฆษณาประชาสัมพันธ์ หรือบริการ (ปราณี คุ่มคำ, 2544, หน้า 23)

อารยะ ศรีกัลยาณบุตร (2550, หน้า 274) กล่าวว่า แผ่นพับ (Pamphlet) เป็นสิ่งพิมพ์เฉพาะกิจซึ่งมักใช้ในการโฆษณา หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับสินค้า บริการ หรือกิจกรรมต่างๆ บางครั้งก็ใช้ในการให้ข้อมูลอย่างย่อ เช่น ข้อมูลประกอบการเข้าชมสถานที่ต่างๆ หรือข้อมูล

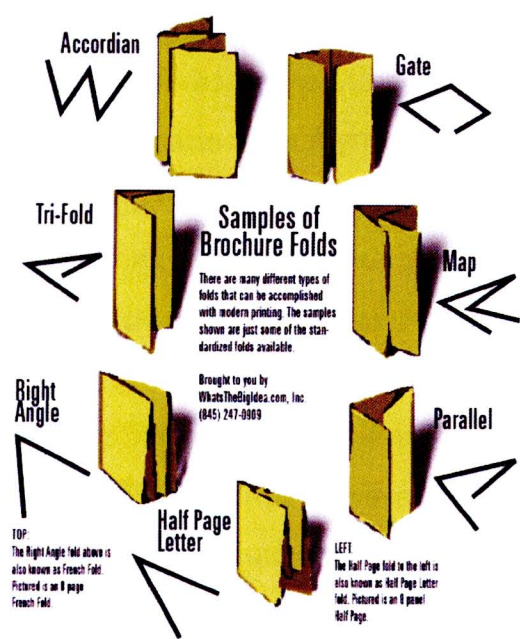
เกี่ยวกับการเผยแพร่ศาสนา เป็นต้น แต่บางครั้งก็ให้ข้อมูลอย่างละเอียด เช่น คุณสมบัติ และ ส่วนประกอบต่างๆ ของสินค้า แผ่นพับมีลักษณะเป็นกระดาษแผ่นเดียวแล้วพับ หรือเป็นหลายๆ แผ่น แล้วรวมเป็นเล่มเดียวกันได้

วรพงศ์ วรชาติอุดมพงศ์ (2540, หน้า 35) กล่าวว่า แผ่นพับ (Folders) จัดว่าเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ชนิด Direct Mail ที่สามารถส่งตรงถึงผู้บริโภคได้ทั้งทางไปรษณีย์ และแจกตามสถานที่ต่างๆ ลักษณะเด่นของแผ่นพับคือมีขนาดเล็ก หยิบถือได้สะดวก สามารถให้ข้อมูลรายละเอียดได้มาก ผู้ดูสามารถเลือกเวลาใดก็ได้ในการหยิบมาอ่าน มีเทคนิคในการออกแบบได้อย่างอิสระหลากหลาย และสวยงาม ค่าใช้จ่ายต่ำกว่าสื่อสิ่งพิมพ์อีกหลายชนิด จุดเด่นอีกประการหนึ่งคือสามารถเลือกแจกได้ถึงกลุ่มเป้าหมาย โดยเฉพาะทำให้สื่อที่ผลิตขึ้นถึงกลุ่มเป้าหมายได้อย่างแท้จริง

เสรี วงศ์มณฑา (2542, หน้า 292) กล่าวว่า ในกรณีที่เราต้องการให้รายละเอียดเกี่ยวกับสินค้ามากกว่าโฆษณา และมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวางในกลุ่มคนเป็นจำนวนมากนั้น เราควรใช้แผ่นพับ แทนที่จะใช้เอกสารเผยแพร่รายละเอียดสินค้า (Brochure) ที่มีต้นทุนในการผลิตสูงกว่า การประชาสัมพันธ์โดยวิธีนี้มีหลักการ ดังนี้

1. ข้อมูลที่ต้องการเผยแพร่มีมากกว่าที่จะใช้เพียงข้อความโฆษณาเท่านั้น
2. กลุ่มเป้าหมายมีอยู่มาก หากใช้เอกสารเผยแพร่รายละเอียดสินค้า จะเป็นการสิ้นเปลืองมากเกินไป
3. ใช้เพื่อเป็นการกรอกรองกลุ่มเป้าหมายที่สนใจจริงๆ โดยแจกเป็นแผ่นพับไปก่อน หากเข้ามามีความสนใจอยากรู้เพิ่มเติมสามารถที่จะขอเอกสารเผยแพร่รายละเอียดสินค้า (Brochure) ที่มีรายละเอียดเพิ่มเติมได้เป็นการลดค่าใช้จ่ายในการจะแจกเอกสารเผยแพร่รายละเอียดสินค้า ให้กับบุคคลที่ไม่ใช่กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการรู้เรื่องราวของสินค้า เป็นการเผยแพร่ในลักษณะของการเจาะตรงที่แคบกว่าการใช้สื่อสารมวลชน ดังนั้นการใช้แผ่นพับ นั้นควรใช้เมื่อเราพอจะรู้บ้างว่ากลุ่มเป้าหมายเป็นใคร อยู่ที่ไหน เข้าถึงได้อย่างไร
4. ในการใช้แผ่นพับ (Folders) นั้นเรามักจะมีส่วนของการตอบรับ หรือการขอข้อมูลเพิ่มเติม หรือ สิทธิพิเศษในการลด แลก แจก แถมเอาไว้ด้วยจึงจะทำให้การใช้แผ่นพับ นั้นได้รับความสนใจจากกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับไป การเผยแพร่ข่าวสาร โดยการจัดทำแผ่นพับแจกออกป็นั้น ต้องมีการออกแบบที่ดี ให้น่าสนใจ เพื่อให้ผู้ที่ได้รับนั้นเปิดอ่าน ไม่ใช่ทิ้งไป นอกจากนั้น ภาพและคำพูดที่ใช้ต้องสร้างความน่าเชื่อถือให้กับผู้อ่านต่อไป

ดังนั้น แผ่นพับ (Folders) ส่วนใหญ่จึงมักจะเริ่มต้นเรื่องราวของบริษัท หรือยี่ห้อสินค้าที่เป็นผู้ส่งแผ่นพับออกไป เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือก่อนสิ่งอื่นใด การจะใช้แผ่นพับเพื่อการประชาสัมพันธ์นั้น ต้องดูแลเรื่องการออกแบบข้อความ และกระดาษที่ใช้ในการผลิตแผ่นพับให้ดี เพราะหากไม่ยอมลงทุน ตรงนี้ ผู้ที่ได้รับแผ่นพับ จะมีความรู้สึกไม่ดีกับแผ่นพับที่ได้รับ อาจทำให้การใช้เครื่องมือดังกล่าวนี้ล้มเหลวตั้งแต่ต้น เพราะไม่สามารถสร้างภาพพจน์ที่ดีให้ผู้ที่ได้รับแผ่นพับ

ภาพ 7 แสดงรูปแบบการพับแผ่นพับแบบต่างๆ

ที่มา: <http://cdn.gotoknow.org>

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรวัดณ์ พิระสันต์ (2553) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยแบบมีส่วนร่วมโดยใช้องค์ความรู้ทางด้าน วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว การนำวัฒนธรรมมาใช้เพื่อการพัฒนา ต้องให้ความสำคัญกับธรรมชาติของวัฒนธรรม และความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมกับวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน การนำหลักคิดแบบปฏิฐานนิยมที่ถือว่า ธรรมชาติของความจริง หรือความรู้เป็นสิ่งที่มิได้อยู่เป็นเอกเทศและมีความเป็นวัตถุวิสัย มาอธิบายเรื่องวัฒนธรรมคงไม่เพียงพอ เพราะวัฒนธรรมที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ได้แสดงให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับสรรพสิ่งมากมาย และเป็นสิ่งที่ถูกคัดสรรจากชุมชนแล้วว่ามีคุณสมบัติเป็นสากลและเป็นทางเลือกที่หลากหลาย ที่สามารถตอบสนองความต้องการที่ไม่สิ้นสุดของบุคคลและชุมชนได้ วัฒนธรรมที่พบจึง มิใช่ “ความจริงที่ถูกสร้างขึ้น” (Data are Created) โดยนักวิจัย แต่เป็นสิ่งที่คนในชุมชนสร้างขึ้นผ่านการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ผ่านการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การตีความประสบการณ์ใหม่ตามบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจริง และบอกเล่าผ่านการสนทนาสาธารณะ

แหล่งท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งมีศิลปกรรม สถาปัตยกรรมทั้งดงาม และมีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของอาณาจักรสุโขทัย โดยสถานที่ท่องเที่ยวเหล่านี้ ล้วนตั้งอยู่บนเส้นทางเชื่อมโยงกับเทศกาลการท่องเที่ยวของ 4 จังหวัด ประกอบด้วยจังหวัดพิษณุโลก กำแพงเพชร เพชรบูรณ์ และสุโขทัย เป็นที่ยอมรับในระดับจังหวัด และระดับชาติ

ผลจากการวิจัยการสืบค้นวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย ในปีพ.ศ. 2551-2552 พบว่าชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีทั้งสิ้น 12 ชุมชน ล้วนเป็นชุมชนประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งหากมีการเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชนแบบมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้องระหว่างภาครัฐที่เป็นผู้กำหนดนโยบายและงบประมาณ ภาคเอกชนที่มีการจัดตั้งกลุ่ม และเป็นกลุ่มคนหลากหลายอาชีพที่มีจิตสาธารณะ และชุมชนซึ่งเป็นเจ้าขององค์ความรู้ และเป็นเจ้าของพื้นที่ รวมกันใช้องค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ มุขปาฐะ ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือพื้นบ้าน ธรรมชาติและจักรวาล และประเพณีพิธีกรรม ร่วมกันในการพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะสามารถให้นักท่องเที่ยวได้มีทางเลือกมากขึ้น และยังจะเป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับองค์ความรู้ที่นำไปสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในจังหวัดสุโขทัยที่ยั่งยืน รวมทั้งก่อให้เกิดรายได้เข้ามาสู่จังหวัดสุโขทัยได้มากยิ่งขึ้นด้วย

ดังนั้น การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงจำเป็นที่จะต้องพัฒนาชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ทั้งทางด้านการเตรียมคน เตรียมสถานที่ เตรียมข้อมูล เตรียมนโยบายโดยภาคีทุกภาคส่วน ที่เอื้อประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวหันมาสนใจมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดช่องทางการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ๆ คือเป็นการผสมผสานระหว่างการท่องเที่ยวเข้ากับวิถีชีวิต ผลิตภัณฑ์ ศิลปกรรม ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว แล้วยังได้รับองค์ความรู้ต่างๆ ทางด้านวัฒนธรรมจากชุมชนอีกด้วย

มธุรส ปราบไพร (2552) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนานักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้วยโครงการแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น งานพัฒนานักศึกษาเป็นงานสำคัญเนื่องจากการเป็นผลิตบัณฑิตเพื่อสามารถทำงานได้ตรงตามความต้องการของท้องถิ่น การศึกษาเพื่อพัฒนานักศึกษาสาขาวิชาการพัฒนาและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยวด้วยโครงการแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่นนี้ ได้ดำเนินการศึกษาในระหว่างเดือนมิถุนายนถึง เดือนกันยายน 2552 รวมระยะเวลา 4 เดือน โดยพบว่านักศึกษาสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการสร้างสรรค์ผลงานในแต่ละกระบวนการได้ดี เกิดทักษะในการปฏิบัติ ความคิด และความรู้สึกที่มีต่องาน มีการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ด้านความรู้ ความเข้าใจและสามารถบูรณาการความรู้จากวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน เกิดความรู้สึกและทัศนคติที่ต่อการทำงานร่วมกัน เกิดความชำนาญการด้านทักษะการนำเสนอและคอมพิวเตอร์จากการฝึกซ้อม ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นต่อนักศึกษาและอาจารย์ที่ปรึกษาได้ใช้การแก้ปัญหาเชิงสร้างสรรค์ แต่ละขั้นตอนทำให้บรรลุกระบวนการทำโครงการประสบผลสำเร็จ แนวทางพัฒนานักศึกษา คือ จัดให้โครงการอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน จัดกระบวนการเรียนรู้ พัฒนาบุคลากร จัดสรรงบประมาณ อุปกรณ์ และสร้างเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ถนอมนวล สีหกุลัง (2551) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางน้ำฝั่งธนบุรี กรุงเทพมหานคร การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางน้ำฝั่งธนบุรี โดยผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ 3 ชนิด คือ โปสเตอร์ แผ่นพับ และโปสการ์ดของแหล่งท่องเที่ยวทางน้ำ 2 แห่ง คือตลาดน้ำตลิ่งชันและล่องเรือท่องเที่ยวบางกอกน้อยและนำไปทดสอบการใช้ประโยชน์ความพึงพอใจที่มีต่อสื่อสิ่งพิมพ์ ผลที่ศึกษาพบว่าหน่วยงานต่างๆ จำนวน 20 ราย ใช้ประโยชน์จากโปสเตอร์และแผ่นพับอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยรวมกันคือ 4.19 ส่วนโปสการ์ดใช้ประโยชน์อยู่ในระดับมากเช่นกันมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.57 สำหรับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจำนวน 100 คนที่มีต่อโปสเตอร์ แผ่นพับ และโปสการ์ด เพื่อ

ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของตลาดน้ำตลิ่งชันอยู่ในระดับมาก ทั้งหมดมีค่าเฉลี่ยรวม 4.12 สำหรับการการท่องเที่ยวทางเรือบางกอกน้อยความพอใจต่อสื่อทั้ง 3 ชนิด อยู่ในระดับมากโดยมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.14

พรรณ น่วมลำลี (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ การใช้บริการชำระเงินทางไปรษณีย์ ของ บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด ผลการวิจัย สรุปว่า ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านกราฟิก มีความคิดเห็นเกี่ยวกับสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์บริการชำระเงินทางไปรษณีย์ ประเภทแผ่นภาพและแผ่นพับ ที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นในภาพรวม มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผู้ใช้บริการไปรษณีย์ที่ดูสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์บริการชำระเงินทางไปรษณีย์ ประเภทแผ่นภาพและแผ่นพับ มีความรู้สูงกว่าเกณฑ์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 ผู้ใช้บริการไปรษณีย์มีความพึงพอใจต่อสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์บริการชำระเงินทางไปรษณีย์ ประเภทแผ่นพับและแผ่นภาพ อยู่ในระดับมาก

อัญญะขวัญ สัจจารียกุล (2550) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาและพัฒนาเอกลักษณ์ขององค์กรและสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ของศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษา ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผลการประเมินการออกแบบสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ ของศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษาประเภทแผ่นพับจากผู้ทรงคุณวุฒิ เลือกให้แผ่นพับชุดที่ 1 มีความเหมาะสมมาก และกลุ่มผู้ให้บริการและเจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษามีความพึงพอใจต่อสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการประชาสัมพันธ์ประเภทแผ่นพับในระดับมาก อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่มผู้ให้บริการมีความพึงพอใจในด้านภาพหรือสัญลักษณ์ และด้านสีมากที่สุด รองลงมาคือด้านลาดลายตกแต่ง ด้านข้อความและพื้นที่ว่าง ตามลำดับในขณะที่เจ้าหน้าที่ศูนย์วิทยาศาสตร์เพื่อการศึกษามีความพึงพอใจในด้านภาพหรือสัญลักษณ์มากที่สุด รองลงมาคือ ด้านสี ด้านข้อความ ด้านลวดลายตกแต่ง และด้านพื้นที่ว่าง ตามลำดับ